

Прибој децембар 2007. December Priboj

**Миле Чарапић**

**ФЕРМАН ЗА ОБНОВУ МАНАСТИРА БАЊЕ КОД ПРИБОЈА  
1899. ГОДИНЕ**

**Mile Sarapić**

**FERMAN (EMPEROR'S DECREE) ON RESTORING THE  
BANJA MONASTERY NEAR PRIBOJ IN 1899**



Едиција „TESTUDO“ Edition

Миле Чарапић

## ФЕРМАН ЗА ОБНОВУ МАНАСТИРА БАЊЕ КОД ПРИБОЈА 1899. ГОДИНЕ

### *Историјат манастира Бање код Прибоја до 1875. године*

Историја манастира Бање код Прибоја прекривена је великом тамом и тајанственошћу. Досадашња научна сазнања о њему су веома скромна, неистражена и у највећем степену непотпуна тако да се исцрпна и квалитетна монографија, студија, ни било који други историјски рад, ни у ком случају и нису могли ни написати до данашњих дана. Само будућа опсежна и студиозна историјска, археолошка и друга научна истраживања у најзначајнијим европским научним центрима, пре свега, Истанбула, Беча, Ватикана, Москве, Београда и другим омогућиће реализовање неопходних квалитетних и систематских научних радова на ову тематику.

У мноштву непознатих и нерасветљених питања у досадашњој српској историографији везаних за историју манастира Св Николе на Бањи<sup>1</sup> код Прибоја, је и круцијално питање његовог оснивача и његове временске одређенице. Међутим, индиректним путем сазнајемо да је овај манастир постојао као изузетно значајан монашки центар још на самом почетку владавине Немањића. Наиме, у Студеничком тишику, писаном између 1207 и 1215. године, наводи се, између осталог, да у избору игумана студеничке лавре учествује шест старешина српских манастира: Бурђевих Ступова, Св. Николе у Топлици, Св. Николе у Казновићима (сва

1. У књизи Српске славе коју су приредили Братислав Грубачић и Момир Томић, Београд, 1988, 132-135 представљена је краћа биографија Светог Николе коју ћемо због значаја за нашу тематику и приказати.

Свети Никола архиепископ мир-ликијски-чудотворац је рођен у граду Патари, у области Ликији у Малој Азији, од оца Теофана и мајке Тоне. Још као дете показивао је необичне душевне дарове. Кад је одрастао и изучио школе, желео је да ступи у свештенички чин, те га његов стриц архиепископ произведе за свештеника града Мира. Кад Николи умреше родитељи, који су били врло богати, он поче од свог наследства помагати сиротињу, делећи милостињу и удавајући сироте девојке. По смрти његовог стрица Никола би изабран за архиепископа мир-ликејског. Као архиепископ Никола је поучавао народ у вери не само у цркви, већ и по домовима, на улици и на сваком месту. За време прогона хришћана за време римског цара Диоклецијана Никола је допао тамнице где је провео много година све док цар Константин не даде свима слободу, те се Никола опет врати на архиепископски трон. Никола учествује на Првом Васеленском сабору у његовом раду активно, одржаном у Nikeји. Био је члан тог сабора који је осудио Арија и његово учење. Никола је био заштитник монаха, помоћник људима у невољи, заштитник морелловаца. Умро је у петак 6. децембра 345. године нове ере пошто је 58 година служио Богу и народу. Његово тело сахрањено је у цркви саборне мирликијске митрополије. У старим књигама записано је да су за његова живота и Скити, тј. стари Словени, са реке Дона долазили Мирском светитељу, и после његове смрти су на његов гроб доводили своје болесне. Спомен на дан смрти Св. Николе слави се 19. децембра (6. 12.) и тај дан народ зове Зимски Св. Никола а 22. маја (9. маја) када се чини спомен ради преноса његове мошти, зове се Летњи Св. Никола. И Српско паробродско друштво славило је Св. Николу као што је славilo кнез Милош Обреновић сасвим по народном обичају, пуцајући из топова уз звоњавау црквених звона.

три Немањине задужбине), Богородице Град-ачке (подигао Немањин брат Страцимир), Св. Георгија и Св. Николе у Дабру.<sup>2</sup> Претпоставља се са великом вероватноћом да је овај поступак уведен још раније, приликом оснивања Студенице, између 1183. и 1196. године. Како у досадашњој историографији није утврђено да је Св. Никола дабарски Немањина задужбина, нити његових блиских сродника, то је највероватније да је манастир постојао и пре његовог ступања на престо 1168. године.<sup>3</sup> Самим тим сасвим је вероватно да је ово црквено средиште постојало и 1153. године када се Бања по први пут помиње у историји захваљујући делу чувеног арабљанског географа Мухамеда ас Сариф ал Идрисија, који је за норманског краља Роџера II израдио географску карту света уз коментар, тзв. Географију. Међу малим бројем топо-

Св.Николе потиче из X столећа, при чему се не наводи њен извор, који се вероватно базира на претпоставци а никако на поузданом извору.

Већ 1219-1220. година представља изузетно значајан догађај за овај манастир, јер је први српски архиепископ Сава поставио у њему једну од осам, или према другим изворима, десет првобитних епископија самосталне српске цркве.<sup>6</sup> Избор манастира Св. Николе за епископско седиште последица је његовог граничног положаја "благоверија" према јеретичкој Босни, повезаности територијалног распореда првобитних епархија са тадашњим обласним системом српске државе, угледом манастира у држави и народу и његова старина.

Све до 1328-1329. године немамо поузданих података о манастиру Бањи. Сасвим сигурно се може тврдити да је Дабарска епископија



Св. Симеон и Св. Сава (1174-1235)  
Народни музеј, Београд (XV век)

нима са простора Србије на овој карти налазила се и „Бања“ за коју њен аутор тврди да је то био мали и утврђен град, поред реке Лима (Лина) лоцирајући га приближно на карти.<sup>4</sup> У прилог овој констатацији иде, између осталог, и тврдња Вукомана Шалипуровића<sup>5</sup> да манастир



Св. Стефан Дечански  
Лонгин, Манастир Дечани (середина XVI век)

у том периоду обављала своју функцију монашког средишта и седишта епископије.<sup>7</sup> Управо у поменуто време догодио се пресудан догађај по манастир, који се састојао у подизању садашње нове цркве Св. Николе између 1. марта 1328. и 28. фебруара 1329. године.<sup>8</sup> Главни ктито-

2. М. Шаkota, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, Београд, 1981, 10.

3. М. Шаkota, *Прилози познавању манастира Бање код Прибоја*, I-II, Саопштења IX, Београд, 1970.

4. К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник К. Јиречека I, Београд, 1959, 246.

5. В. Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Палимљу у XIX веку*, Београд, 1979, 99.

6. Јиречек-Радонић, *Историја Срба II*, Београд, 1952; К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, 246-247; М. Јанковић, *Епископије српске цркве 1220. године*, Сава Немањин, Свети Сава, Београд, САНУ, 1979, 82-83; Р. Грујић, *Православна српска црква*, Београд 1921, 45.

7. В. Клаић, *Повијест Босне до пропасти краљевства*, Загреб, 1882, 346.

8. Љ. Стојановић, *Записи и натписи I*, Београд, 1902, 55; В. Ђоровић, *Историја Босне*, Београд, 1904, 211; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд, 1922, 269; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964, 91.

ри обновљеног храма били су краљ Стефан Дечански и дабарски епископ Никола III.<sup>9</sup> Победоносни рат младог српског краља Душана Немањића над босанским баном Стефаном II Котроманићем око 1328. године<sup>10</sup> у средњовековним биографијама остао је у сенци велике велбуждске победе (1330), као што је подизање импозантне задужбине Високих Дечана бацило у засенак обнављање манастира Бање.

У наредном периоду манастир Св. Николе Дабарског уживао је велики углед и поштовање што се закључује из чињеница да су се у њему и непосредној његовој околини сахрањивали чланови рода најистакнутијих обласних господара из доба цара Душана, његовог наследника Уроша, па и неколико година касније. Манастир је управо у том периоду па све до 1373. године био централни храм и маузолеј поглавара хумске земље, прецизније породица Војиновића и Алтомановића.<sup>11</sup> Сасвим поуздано се зна да је Бања била под њиховом влашћу 1349. године када је у њој сахрањен велики челник Димитрије (у блиском сродству са Војиновићима) који је владао на простору Гацка, херцеговачког Дабра, Дринс и Рудина.<sup>12</sup> После 14 година, тачније 1363. у Бањи је сахрањен најмоћнији Војиновић- кнез Војислав Војиновић. Важио је за најпознатијег великаша Србије, заједно са краљем Вукашином Мрђавчевићем, у време владавине цара Уроша.<sup>13</sup> Његова снаха, кћерка војводе Младена, родоначелника Бранковића и истовремено мајка жупана Николе Алтомановића,<sup>14</sup> такође је сахрањена у бањском манастиру, као и монах Михаило, вероватно из исте породице.<sup>15</sup> Поменуте породице су изабрале манастир Св. Николе, за свој маузолеј, преузимањем ктиторских обавеза и права у периоду Душанове и Урошеве владавине закључно све до пропасти државе Николе Алтомановића, крајем 1373. године.

Историја Бање и њеног манастира после пропасти државе Николе Алтомановића је

потпуно неизвесна. У научним круговима је широко распрострањено уверење да је Бања са манастиром припала босанском бану Твртку I Котроманићу<sup>16</sup> и да је управо под овим владаром укинута дабарска епископија, а њено седиште пренето у манастир Милешеву.<sup>17</sup> Извесне чињенице с краја XIV и почетка XV века нам недвосмислено указују да је у краћим временским интервалима Бања припадала Босни или Србији.<sup>18</sup>

Манастир Бања је сасвим сигурно био изложен пустошењу, пљачкању и спаљивању у периоду турских продора кроз Рашку област од 1389. па до коначног заузећа Србије (1459) и Босне (1463).<sup>19</sup> Томе иде у прилог и податак да је Милешева била спаљена 18. новембра 1459. и да је убрзо после тога и Вишеград био у турској власти.<sup>20</sup>

Све до 20. септембра 1530. године не постоје никакви подаци о манастиру Бањи. Управо тада је члан и тумач аустријског посланства Бенедикт Курипешки, које је ишао султану Сулејману I,<sup>21</sup> оставио кратке податке о бањском манастиру. Он наводи да је то био манастир у коме станују српски калуђери и присуству топле воде, која испод њега извире. Оно што даје специфичност Курипешкију је његова двострука квалификација величине манастира, приписујући му епитет „малени“. Она се може једино образложити констатацијом да манастир Св. Николе још није био обновљен, а да је у питању била мала црква Св. Илије, коју је он укратко представио.<sup>22</sup>

У периоду између 1525. и 1528. године српска црква губи самосталност и потпада под власт охридске архиепископије. Самим тим и дабарска епископија је била захваћена новом црквеном организацијом.<sup>23</sup> Да ли је Бања и даље била епископска столица није познато. Већ око 1543. године бањски игуман Мардарије путује са два милешевска монаха у Венецију ради набавке штампарије, што је представљало најзначајнији културни догађај средњег Подимља

9. Више о овим ктиторима видети у радовима: М. Шакога, *Саопштења* IX, 25, 35-37, 39; М. Шакога, *Саопштења* II, 20.

10. Нешто више о борби краљевића Душана и босанског бана Стјепана II види у: С. Ђирковић, нав. дело, 91; Др В. Ђоровић, *Историја Босне* (репринт издање) Бања Лука-Београд, 1999, 250-251.

11. Љ. Влачић, *Црква манастира Бање код Прибоја на Лиму, маузолеј захумске српске власти*, Нови источник, Сарајево, септембар-октобар 1939, 283-288; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд, 1978; *Саопштења* IX, 33-46; Значајне податке за историју о овим двома породицама види у: М. Орбини, *Краљевство Словена*, Београд, 1968, 43, 61.

12. *Саопштења* IX, 37-39.

13. Р. Михаљчић, нав. дело, 34.

14. Више о владавини Николе Алтомановића види у: Др В. Ђоровић, *Историја Босне*, 293-294, 298-301; С. Ђирковић, нав. дело, 133-137.

15. *Саопштења* IX, 44.

16. Више о владавини бана и краља Твртка I Котроманића види у: Др В. Ђоровић, нав. дело, 276-338; С. Ђирковић, нав. дело, 121-165.

17. К. Јирчек, *Трговачки путеви и рудници*, 246; Р. Грујић, нав. дело, 41, 42; М. Динић, *Један нови податак о Николи Алтомановићу*, Гласник Скоп. Научног друштва, XII, Скопље, 1933, 257.

18. В. Шалишуровић, *Нека питања границе Босне и Херцеговине у XIV и XV веку и места и положај неких средњовековних градова у средњем Подимљу*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића VII, Пријеполје, 1979, 195-207.

19. Више о паду Босне под Турску власт види у: Др В. Ђоровић, нав. дело, 536-560; С. Ђирковић, нав. дело, 323-341.

20. Х. Шабановић, *Питање турске власти у Босни до похода Мехмеда II 1463*, Годишњак Историјског друштва БиХ, VII, 1955, 50-51; У свом раду А. Бејгић, *Прибој на Лиму под Османлијском влашћу, 1418-1912*, Сарајево, 1945, 14 наводи податак да је Прибој а самим тим и Бања пали под турску власт нешто пре 1418. године. То тврђење је неоправдано, јер оно представља једно у низу успутних (привремених) турских освајања приликом њихових продора у Босну и Херцеговину.

21. Више о владавини овог султана види у: Р. Самарин, Сулјман и Рокселана, Београд, 1975; Јозеф фон Хамер, *Историја Турског / Османског / царства*, књ. I, Загреб, 1979, 340-536.

22. Б. Курипешки, *Историја кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530*, Сарајево, 1930, 27.

23. М. Шакога, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 18.

у првој половини XVI столећа.<sup>24</sup>

Једна од највећих и најзначајнијих преткретница у историји српске цркве у XVI веку догодила се 1557. године, која је манастиру Св. Николе донело нови полет и повратак некадашњег угледа и моћи, захваљујући, пре свега, утицају и одлукама турског великог везира Мехмед паше Соколовића.<sup>25</sup> Обновитељ престола Св. Саве, Макарије Соколовић био је изузетно одан манастиру Бањи (из нама непознатих разлога) обновивши и уздигавши га на степен једног од најзначајнијих центара српске цркве у седмој деценији XVI века.<sup>26</sup> И управо у овом манастиру одиграо се изузетно значајан догађај - предаја престола обновљене српске патријаршије, из руку остарелог патријарха Макарија,<sup>27</sup> његовом синовцу херцеговачком митрополи ту Антонију Соколовићу<sup>28</sup> 1572. године. Иако без довољно доказа уочава се посебна улога бањског обнављања српске цркве под Макаријем Соколовићем.<sup>29</sup>

У првим деценијама XVII века манастир Бања је био живо духовно средиште, вероватно и митрополитско седиште. У економском погледу био је веома моћан што се уочава из чињенице да је био царски хас који је

доносио преко 100. 000 акчи годишње.<sup>30</sup> Осим Кратова имао је више метоха међу којима и манастир Увац, Дубраву и Мажић. Његов просперитет и значај верског, културног, економског центра нарушава велики аустро-турски рат (1683-1699. године).<sup>31</sup> Том приликом и манастир Бања бива коначно запуство око 1688. године.<sup>32</sup> И управо тада столно место дабробосанских митрополита (формирано као нова јединствена црквена организација у седмој деценији XVI века)<sup>33</sup> премешта се из манастира Бања. Наредни век и по манастир је био у рушевинама. Власници напуштене и необрађене земље од 1702. године били су синови хаџи-Фетаха, Мустафа ефендија и Хасан-бег (имућни становници варошице Таслице-Пљеваља).<sup>34</sup> Тек 14. децембра 1790. године Тројички пљеваљски манастир<sup>35</sup> добија тапију за земље манастира Бање које су се састојале од поседа Св. Николе, Св. Ђорђа у Мажићима,<sup>36</sup> Кратову и Голешима.<sup>37</sup> Међутим, убрзо по завршетку Свиштовског мира (1791)<sup>38</sup> целокупна имања преузимају Турци, населивши своје избеглице. Међутим, већ 1794. године Бања је добила од султана Селима III<sup>39</sup> ферман о повраћају отете земље.<sup>40</sup>

Млади новопостављени бањски свеште-

24. В. Шалипуровић, *Милешевска штампарија 1544-1557*, Београд, 1972, 18-20.

25. Више о Мехмед-паше Соколовићу види у: Р. Самарџић, *Мехмед Соколовић*, Београд, 1975.

26. Љ. Стојановић, *Записи и натписи*, 6295.

27. У делу *Азбучник српске православне цркве по Радославу Грујићу*, Београд 1993, 163-164, које је приредио мр. С. Милеуснић представљена је биографија ове изузетне историјске црквене личности због чије важности ће мо је представити.

Макарије је био архиепископ пећки и српски патријарх од 1557-23. октобра 1574. Као рођак великог везира Мехмед-паше Соколовића Макарије је успео да обнови аутокефалност Пећке архиепископије и Српске патријаршије која је била изгубљена ускоро после коначног пада средњовековне Србије под турску власт (1459). Макарије је добио од султана исте повластице као и грчки цариградски патријарх, па је постао не само врховни духовни већ и у највећој мери и световни поглавар свог народа. Његовим настојањем границе Српске патријаршије проширене су, изузевши области јужно од Скопља које су остале под влашћу Охридске архиепископије, на све крајеве где су Срби у то време живели: на север до нешто више Будима и Арада, на запад до Јадранског мора, а на истоку до иза Самокова у Бугарској. У тако пространој територији патријарх је са великом преданошћу приступио реорганизацији Српске цркве. Обновио је пећки манастир, као и многе друге манастире, обновио је запустеле епархије обновивши у њима епископе, оснивајући у исто време неколико нових епархија, нарочито по Угарској и Славонији. На тај начин патријарх Макарије је успео да од своје патријаршије уреди веома добру и чврсту не само црквену него и националну организацију, која је много допринела стварању идеје о јединству и уједињењу српског народа.

28. После смрти патријарха Макарија, који је умро почетком септембра 1574. године за његовог наследника изабран је Антоније, који је пре тога био херцеговачки митрополит. Један запис из 1570. године нам говори да је Антоније био братанац патријарха Макарија. Антоније је могао бити пећки патријарх од јесени 1571. до, негде, иза 1575. када се као пећки патријарх помиње Герасим; Више о патријарху Антонију (Соколовићу) види у: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, 20-21; *Азбучник српске православне цркве по Радославу Грујићу*, 15.

29. М. Шакоћа, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 19.

30. *Историја народа Југославије*, II, Београд, 1960, 1315.

31. Више о овоме рату види у: Јозеф фон Хамер, *Историја Турског /Османског/ царства* књ. 2-3, 541-551 и 5-86.

32. М. Шакоћа, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 22-23.

33. Више о дабробосанским митрополитима у XVII и XVIII веку и њиховој делатности види у: В. Скарин, *Српски православни народ и цркве у Сарајеву у XVII и XVIII вијеку*, Сарајево, 1928, 12-16, В. Ђоровић, *Босанско-херцеговачки манастири*, ГЗМ, Сарајево, 1911, 511.

34. В. Скарин, *Манастир Бања код Прибоја после 1690. године*, Братство I, Сарајево, 1925, 13-16.

35. Више о историјати Свете тројице, Духова види у *Српске славе* (приредили Братислав Грубачић и Момир Томић), 61.

36. О манастиру Св. Ђорђа у Мажићима код Прибоја види рад. М. Николић, *Прилог познавања прошлости манастира Св. Ђорђа у Мажићима*, Ужички зборник 6, Т. Ужице, 1977, 43-55. У даљем делу текста приказале смо кратку биографију Св. Великогученика Ђорђа која је значајна за ову тематику из дела *Српске славе* (приредили Братислав Грубачић и Момир Томић), 143-144.

Св. Ђорђе рођен је у Капалокији у Малој Азији од богатих и угледних родитеља, хришћанске вере. После очеве смрти с мајком се преселио у Палестину, одакле му је мајка била родом. Ђорђе се одликовао бистрим разумом, добротом, храброшћу, високим стасом и лепотом. Римски цар Диоклецијан га је поставио на место хиљадара или тисучара (заповедник војне јединице од 1. 000 војника), а после за војводу.

Ђорђу је тешко падао прогон хришћана, који је имао за циљ уништење хришћанства и обнова многобоштва. Тешко му је палало њихово убијање, конфискација имовине и њихове патње и муке. Када му је је мајка умрла ослободио је своје робове, цело имање разделио сиротињи и решио да изгуби свој чин и положај зарад својој браћи хришћанима. Убијен је 23. априла 290. године у један час по подне због своје оданости хришћанству од Диоклецијанијевих војника а по наређењу свог римског цара Диоклецијана. Према завештању тело му је пренето у Лидију и тамо је и сахрањено. На његовом гробу касније је подигнута црква у којој се чувају мошти светог великомученика. Дан када је погинуо Св. Ђорђе слави се као дан "Светог Савааног великомученика победоца и чудоотворца Георгија", 6. маја (23. априла), а дан када је његова црква обновљена 16. 11 (3. 11) на који се дан у нашем народу зове Ђурђин.

37. Ф. Барјактаревић, *Турска документа манастира Св. Тројице код Пљеваља*, Споменик СКА, LXXX, Сарајево, 1935, 53.

38. Нешто више о овом миру види у: Б. Ивић, *Свиштовски мир*, Војна енциклопедија 9, Београд, 1975, 468; В. Поповић, *Свиштовски мир*, Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија СКС*, књ. 4, Загреб, 1929, 100.

39. Више о владавини и личности турског султана Селима III види у: Јозеф фон Хамер, *Историја Турског /Османског/ царства*, књ. 3, 269-277.

40. В. Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Поднављу у XIX веку*, 107-109; В. Шалипуровић, *Два фермана о манастиру Бањи*, „Полимље“, Пријеполје, 5. и 12. марта 1971.

ник Димитрије Јоксимовић-Вранешевећ успешно је искористио војно-политичке прилике у Босни и посредовањем митрополита Прокопија, добио дозволу и ферман за обнову манастира Бање од Омер-паше Латаса 1852. године. Већ следеће године саграђени су црква, манастирски конак, купатилски базени и хан за госте. У једној ћелији манастирског конака отворена је и школа која је почела са радом исте године.<sup>41</sup>

Обновљени манастир живео је не само као духовно и верско средиште, већ и као национално жариште и у наредном периоду. Његови калуђери на челу са архимандритом Прокопијем Бујишићем и игуманом Дионисијем Вранешевећем вршили су интензивну пропаганду за национално ослобођење у овом крају. Херцеговачки устанак (1875-1878)<sup>42</sup> убрзо се пренео и на простор Прибојског краја где је Бања била његов епицентар. Иако су у његовој првобитној фази устаници имали више успеха ипак организованија и надмоћнија турска војска на челу са генералом Мехмед-Али пашом потукла је устаничку војску, спаливши при том и Бању и сам манастир.<sup>43</sup> После овог догађаја Бања је поново запустела, али не у потпуности. У спаљеној и непокривеној цркви, која је стајала у развалинама био је турски војни магацин, док се у порти настанила турска посада.<sup>44</sup>

#### *Делатност на добијању фермана за обнову манастира Бање*

Одлуке Берлинског конгреса (1878)<sup>45</sup> биле су изузетно значајне по Српски народ, гледано у целини. Њима Србија, Црна Гора и Румунија, после вишевековног турског ропства, добијају своју независност, Аустро-Угарска је стекла право да изврши окупацију Босне и Херцеговине, и у исто време добија право да држи војне гарнизоне у Прибоју, Пријепољу и Бијелом Пољу (које је убрзо замењено за Пљевља) а Турској држави и даље су остали поседи у Старој Србији и Македонији. Поменуте одлуке изазвале су талас великог незадовољства и српског и бошњачког становништва целог Косовског вилајета, коме је припасао и манастир Бања са Прибојем. Покушано је да се постигне сарадња оба народа у организованом отпору

против уласка аустроугарских трупа. Међутим, она се није остварила делом због неодлучности и дезорганизације турских политичких и војних кругова, а делом и због верских супротности и интереса Срба и Бошњака.<sup>46</sup>

Новопазарски санџак у тим и наредним деценијама постаје изузетно значајан предмет интереса великих сила, особито Аустро-Угарске и Русије с једне, а Турске и Србије с друге стране, мада се не смеју занемарити и интереси Албанаца (здушно помаганих од стране турских власти), који још увек нису имали властиту државу. Успостављањем гарнизона у Новопазарском санџаку, Аустро-Угарска је обезбедила надзор посебно у његовом западном делу. Оно што чини важним ову територијално-административну област је чињеница да је она представљала политички земљоуз за раздвајање Србије и Црне Горе и за дубљи аустроугарски освајачки продор ка Македонији и Солуну.<sup>47</sup> То се у великој мери косило и са интересима Српске кнежевине и Турске царевине.

Као једна од великих последица Берлинског конгреса је досељавање бошњачких избеглица из Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе и на простор прибојског краја и целог Косовског вилајета. Ова појава нанела је велике тешкоће како самим избеглицама тако и српском становништву због њихових међусобних честих сукоба, одузимања српске земље и давање на коришћење избеглицама и др.

У таквим друштвено-политичким околностима нашао се и порушени бањски манастир. Његово стање из 1885. године (а слично је било и од 1875.) било је изузетно лоше, јер је сама грађевина била склона паду. Аустројски путописац Т. Иппен оставио је драгоцен опис манастира управо из тог времена наводећи, између осталог, следеће податке: „Зидови показују трагове сликарства, који су делом окречени, а делом потпуно упрошашћени. Од борби 1875. године не служи се служба божија и употребљава се од турске страже, која је смештена у манастир, као магацин за робу. Пошто се ништа не ради на његовом одржавању почињу зидови и купола да се осипају а цела грађевина иде у сусрет пропадању. Хришћански живаљ предлагао је честе молбе да се црква и мана-

41. В. Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Полимљу у XIX веку*, 111-124; О оснивању и раду школе у Бањи види у делу: Р. Петковић-Поповић-В. Шалипуровић, *Српске школе и просвета у западним крајевима старе Србије у XIX веку*, Прибој, 1970, 231; А. Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево, 1972, 113; Саопштења IX, 31-32.

42. Више о босанско-херцеговачком устанку види у: М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*; М. Екмечић, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд, 1997, 173-256.

43. В. Шалипуровић, *Устанак у западном делу старе Србије 1875-1878*, Т. Ужице, 1968, 60-64; М. Лутовац, Прибој на Лиму, Зборник радова Етнографског института, III, Београд, 1960, 5.

44. В. Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Полимљу у XIX веку*, 142.

45. Нешто више о Берлинском конгресу и његовим одлукама види у: М. Екмечић, *Карактеристике Берлинског конгреса 1878*, Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века, 257-282; Ј. Л. Берлински конгрес, Војна енциклопедија I, Београд, 1970, 584; Енциклопедија Лексикографског завода I, Загреб, 1955, 460.

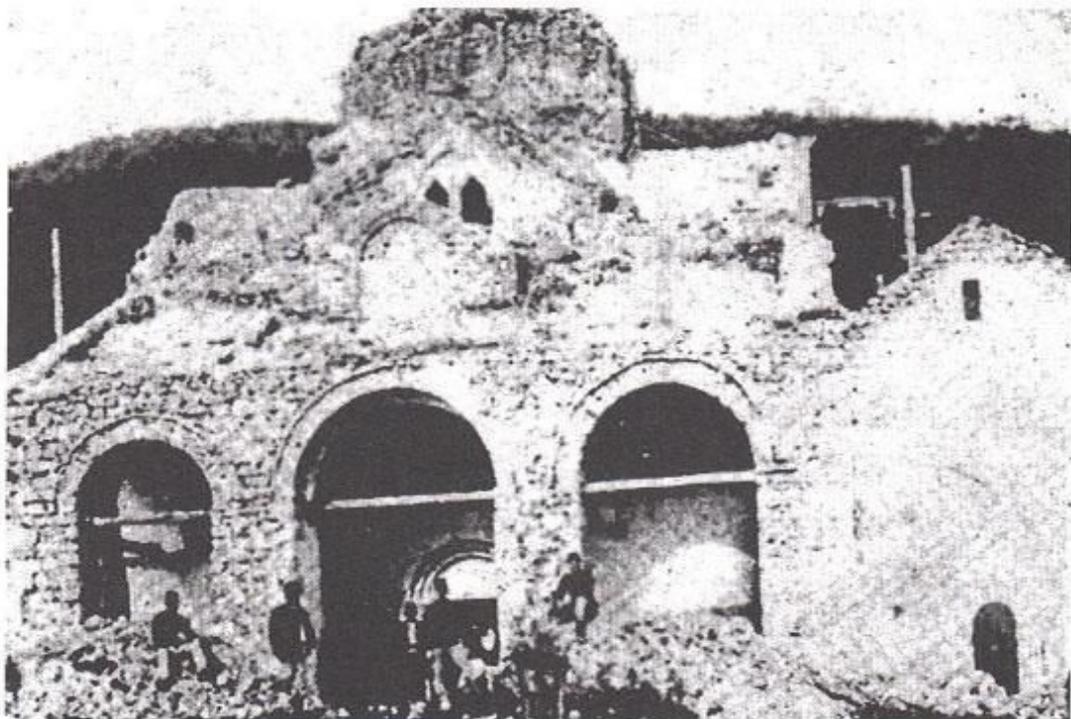
46. Н. Ракочевић, *У Турском царству, политичке и друштвене прилике*, Историја Српског народа књ. VI, том I (1878-1918), Београд, 1983, 275; К. Исковић, *Аустроугарско запоједање Новопазарског Санџака*, Годишњак друштва историчара БиХ, IX, Сарајево, 1958.

47. Н. Ракочевић, нав. дело, 275-276.

стир предају вери, но и до сада та молба остала је у Цариграду нерешена“.<sup>48</sup>

Организовани рад на обнови манастира Бање започиње 1880. године. Његови покретачи били су, између осталих, и браћа Васо и Јово Борисављевић, нововарошки трговци, који су уједно били наследни епитропи<sup>49</sup> манастира Бање. Они су заједно у договору са својим пријатељима Ђорђем Јовичићем и Јовом Ристићем, из Нове Вароши упутили Митра Суботића на Бању који би улио самопоуздање и материјално помогао бањске чивчије у изградњу домова и организовању живота, који су

бившег старешине манастира већ на име самог манастира(Св. Николе).<sup>51</sup> Овај првобитни покушај, забележен у историјској науци, завршио се безуспешно, јер Турцима није било у интересу обнављање манастира Бање, ни враћање његових поседа. Турске власти су желеле да на сваки начин присвоје манастирска имања, из финансијских разлога и на које би населили своје избеглице из Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе, као и богата манастирска купатила. С друге стране вршили су велики притисак на бањске Србе који је имао за циљ њихову велику експлоатацију, неподношљив живот



Манастир Бања уочи обнове са турским војницима

(В. Шалипуровић: „Прилози за историју грађевинарства у средњем Палимљу у XIX веку“)

се вратили на своја имања после њиховог учешћа у устанку(1875). Због ове Суботићеве делатности он би оптужен од стране појединих прибојским Бошњака због чега је морао ићи на одговорност Сулејман Хаки-паши, окружном начелнику у Пљевља. Начелник му је забранио било какву активност, у погледу Бање, обрађујући то непостојањем манастира и устаничком активношћу архимаџдрита Прокопија Бујишића и народа, због чега бањско имање припада Турској царевини. Међутим, имања манастира Бање и његове тапије(140 комада)<sup>50</sup> нису гласиле на име Прокопија Бујишића,

проузрокован разним наметима и њихово исељавање.<sup>52</sup>

До 1885. године, као што је напоменуто у тексту Срби са простора Нове Вароши, Бање, Прибоја, су покушавали више пута да испослују ферман за обнову манастира Бање као и враћање земљишта свом власнику. Међутим, то се показало сасвим безуспешно.Тврдокорна турска власт одлично је знала да су манастири и цркве били центри националног освешћивања као и потенцијална жаришта устанака и нестабилности не само у локалним оквирима него и знатно већим просторима. То је представљало

48. В. Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Палимљу у XIX веку*, 142.

49. У делу Љ. Мићуновић, *Савремена лексикон страних речи и израза*, Београд, 1991, 248 термин епитроп, који је грчког порекла се преводи као управник црквеног имања(код православних).

50. Ради се вероватно о преувеличаном броју тапија.

51. Др В. Суботић(приређивач и аутор), *Казивање Борисављевића*, Нова Варош, 1992, 88. Ово дело, чији први део је мемоарског карактера је изузетно значајан историјски извор у коме је заступљена породица Борисављевић у XIX и првој половини XX столећа на просторима Старог Влаха, Старе Србије и Србије уопште. С обзиром да је дело мемоарског карактера треба га и поред многих вредности прихватити са извесном дозом резерве, јер је у појединим својим деловима преувеличана улога и значај породице Борисављевића. Питање улоге ове породице у испословање добијања фермана за обнову манастира Бање садржи извесне нетачности чиме се улога чланова Борисављевића још више преувеличава, чиме су се запостављале остале личности, које су такође активно радиле и значајно допринеле да манастир Бања добије ферман за своју обнову од турског султана Абдул Хамида II.



*Сава Косановић*

*митрополит Дабро-босански 1881-1885.*

*(Сава, епископ шумадјски: „Српски јерарси од деветог до двадесетог века“, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, 432)*

велику опасност по несношљиви и слаби турски организам, који је опстајао искључиво захваљујући супротностима интереса великих си-

ла. С друге стране турске власти су имале велике финансијске користи од манастира, његових поседа и купатила.

Све до 1886. године руководећи прегаоци из Нове Вариоши, Прибоја и Бање настојали су и успостављали усмене и писмене молбе добро-босанском митрополиту Сави Косановићу,<sup>53</sup> ради добијања фермана за обнову манастира Бање. Савесни митрополит је покушавао у више наврата да својим утицајем и ауторитетом, преко Цариградске патријаршије, испослује добијање фермана. Међутим, ни његова упорна активност у уом погледу није донела жељена очекивања.

Делатност на обнови манастира Бање као и старање на његовим имањима била је настављена и 1886. године. Епитропи манастира Бање браћа Васо<sup>54</sup> и Јово<sup>55</sup> Борисављевићи одобрише свом брату Милану<sup>56</sup> да ради на сазивању и организовању скупштине старешина свих домаћина-Срба из Прибоја и села: Бање, Раче и Кратова у хану манастира Бање на Јармовцу, недалеко од Прибоја и Бање. Том приликом успостављена је прибојско-бањска црквено школска општина чији су чланови одлуком трговца, занатлија и сеоских домаћина били: Милан М. Борисављевић, Ђорђе Трипковић, Јово Вранић, Милан Карача (Карацић) и Нико Пауновић, сви из Прибоја, Сретен Ђирковић, Обрад Костић, Миладин Јокић, Лазар Бјеловић, Ми-

53. Исто, 107; У делима: Др Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве* књ. 2, Београд, 1991, 494-500; Сава-епископ шумадјски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, 431-433; Р. Грујић, *Православна српска црква*, Београд-Крагујевац, 1995, 169-170; С. Станојевић, *Народна енциклопедија СХС*, књ. 3, представљене су биографије Дабро-босанског митрополита Сава Косановића коју ћемо због важности за ову тематику и личност представити.

Сава Косановић био је митрополит Дабро-босански у периоду од 1881-1885 а бавио се и књижевним радом. После низа митрополита грчке народности након окупације Босне и Херцеговине, Свети архијерејски синод Цариградске патријаршије изабрао је за сарајевског митрополита архимандрита Саву (Косановића), који је хиротонисан у Сарајеву 10. априла 1881. од митрополита рашко-призренског Мелентија, захумско-херцеговачког Игњатија и бокоцоторског епископа Герасима (Петрановића). Био је то човек несумњиве вредности и великих црквених и националних заслуга.

Митрополит Сава рођен је 27. јануара 1839. у селу Миланићима у Херцеговини. После завршене основне школе у Мостару, уписује се у Београдску богословију, коју завршава 1860. године са одличним успехом. Покушао је да настави своје богословско школовање у Кијеву или Задру, али није успео. Годину дана проводи у Мостару као учитељ. Оженио се и рукоположио у чин ђакона и презвитера и у Сарајеву био учитељ, ђакон и парохијски свештеник. Оставши удовац замонашио се 19. јуна 1872. године. Исте године га је митрополит Пајсије произвео у чин архимандрита, да би затим био надзорник српских школа и вероучитељ у Сарајеву.

Своју епархију затекао је у потпуном нереду. Већ 1882. године отворио је конзисторију у Сарајеву, а крајем исте године и богословију. С обзиром да се Срби Сарајеве нису могле сложити где да се гради богословија, митрополит Сава је поклонико своје имање у Рељеви и ту подигао 1884. богословију. Као епархијски архијереј имао је много неприлика са римском пропагандом борећи се мудро и храбро против ње. Због тога је долазило у сукоб са Аустро-угарском влашћу које нису хтеле да узму у заштиту српски народ од прозелитизма сарајевског надбискупа Шталера, иако су и саме власти испупале против православља, српских школа и ћириличног писма. Окупационе власти су у Босни будно пратиле све, оне који су имали везе са Русијом, Србијом и митрополитом српским Михаилом. Митрополит Сава је ишао у Русију ради прикупљања прилога за довршење сарајевске Саборне цркве а са митрополитом Михаилом је био у најтежим везама. Када је гроф Кристоф Миросовски посетио митрополита Саву и понудио му да цели српски народ у Босни преведе у унију, увређени митрополит је почетком свог службовања упутно протест Царској канцеларији у Бечу затраживши заштиту од агресивног римокатолицизма. Бечка влада је укорила митрополита због његове полемике и жалбе цариградском патријарху због веома лошег положаја православних хришћана у његовој епархији. Митрополитов сукоб са окупационим властима и даље се продубљивао и постојако несносан по њега самог. Не видећи излаз из такве ситуације Сава Косановић је понудио оставку цариградском патријарху што је и усвојено 7. септембра 1885. године. Митрополит потом напушта Сарајево, настанивши се у Улцињу где је и умро 13. фебруара 1903. године. Сава Косановић се бавио и књижевним радом. Осим својих успомена са хаџлука по Светој Земљи објавио је неколико прилога за историју сарајевске православне општине (Јавор, 1882-1885) и за историју Босне уопште (Гласник Српског Ученог Друштва, 29, 37, 69). Његова издања старих докумената имају много недостатака, али је заслужан што је на поједине први указао пажњу.

54. Васо је био син познатог нововарошког трговца Мића и његове супруге Стоје Борисављевић. Рођен је 1848. године у Новој Вароши где је завршио основну школу а затим и терзијски занат. После очеве смрти био је старешина куће. Највећи део свог живота проживео је бавећи се трговачким пословима. Оженио се 1879. године Саром, кћерком Јевта Гмизовића, трговца из Ужица. У браку су имали три сина и две кћери. Деца: Боровоје, Војислав и Емилија су умрли у детињству, Борка која је живела у браку са Богом Петровићем, окружним начелником у Горњем Милановцу је такође умрла, док је Ђошо живео и радио као угледан трговац у Косовској Митровици. После женине смрти 1891. године Васо се жени по други пут девојком Кристином, Ђ. Пушића из Нове Вароши. Из тог брака Васо и Кристина су имали три кћери: Драгу, Љубу и Јелу и сина Драга. Васо је умро 1921. у селамдесет трећој години живота. Више о Васу Борисављевићу види у: Др. В. Суботић, нав. дело, 82-92.

55. Јово Борисављевић био је пети син Мића и Стоје. Рођен је 1851. године. Основну школу и кратко време терзијски занат учио је у Новој Вароши, а када је одрастао бавио се трговином, као и сви мушки чланови породице, до краја живота. Око 1882. године настанио се у Прибоју где је живео до краја живота. Оженио се 1881. године девојком Албом, кћерком Анта Живковића, из Плеваља. У браку су имали три сина: Михајла, Светолнка и Светомира. Јово је умро изненада 10. марта 1893. године у Прибоју где је и сахрањен. Више о Јову Борисављевићу види у: Др. В. Суботић, нав. дело, 92-96.

56. Више о Милану Борисављевићу види у: Др. В. Суботић, нав. дело, 101-145



Георгије (Ђорђе Николајевић)  
митрополит добро босански 1885-1886.  
(Сава, епископ шумадијски: „Српски јерарси од деветог до  
двадесетог века“, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, 116)

тар Оташ(Оташевић), свештеник Мићо Андрић и Тодор Жарак (Жарковић).<sup>57</sup> Организовањем црквено-школске општине био је још више интензиван рад за добијању наведених повластица за манастир Бању, посебно за његову онову.

Прибојск-бањска црквено школска Општина била је веома упорна у својим захтевима, посебно на активностима око добијања царског указа за обнову манастира. За време службовања добро-босанског митрополита Ђорђа Николајевића (1885-1896),<sup>58</sup> који је наследио бившег митрополита Саву Косановића, црквено школска општина је упорно покушавала, између осталог да реализује свој највећи задатак, тј.

57. Исто, 104 - 105.

58. Исто, 105, 110. О добро-босанском митрополиту Ђорђу Николајевићу види у : Сава-епископ, шумадијски, нав. дело, 116; У. Џонић, *Георгије Николајевић*; Ст. Станојевић, нав. дело, књ. 3, 74-75; Р. Грујић, *Православна српска црква*, 170; *Азбучник српске православне цркве по Радославу Грујићу*, 163-164. Због важности ове личности за нашу тематику представимо његову биографију.

Георгије Николајевић је рођен у селу Јаску, у Срему 1807. године. Основну школу учио је у родном месту и у Митровици, а гимназијске и богословске науке у Сремским Карловцима. Извесно време студирао је филозофију на пештанском универзитету. На молбу Српске православне црквене општине у Дубровнику послао га је митрополит Стеван Стратимировић, за учитеља српског и немачког језика, у Дубровник 1830. Три године касније рукоположио га је за ђакона и презвитера епископ далматински Јосиф Рајачић и поставио за пароха дубровачког. У чин протопрезвитера произвео га је 1843. епископ далматински Јеротеј Мутибарих. Од 1858. до 1860. године био је професор задарске богословије, када постаје конзисторијални саветник у Сарајеву. Службу добро-босанског митрополита обављао је у периоду од 1885 до 1896. године, после пензионисања митрополита Саве Косановића. Умро је 20. фебруара 1896. године у Сарајеву а сахрањен је у Блажују у својој задужбинској цркви.

Николајевић се много бавио књижевношћу и науком. Још 1840. превео је са немачког дело "Младић како треба да се изобрази", а 1856. штампано је превод дела "Девојчица како треба да се преобрази". Написао је биографију Димитрија Милаковића (1860), расправу "Протопрезвитер и његово достојанство" и др. Његова најважнија заслуга за књижевност и науку била је у издавању "Српско-Далматинског Магазина" у периоду 1842-1861, који је имао велики утицај на Србе не само у Далмацији и суседној Херцеговини, него и по другим крајевима где су живели Срби. Као архимандрит у Сарајеву издавао је веома значајно дело "Шематизам Епархије добро-босанске".

Николајевић је из својих личних средстава основао разне закладе у добротворне и просветне сврхе. Тако је дао око 100.000 форинти за разне добротворне и просветне циљеве. Већ као протопрезвитер (1875) основао је фонд од 12.000 форинти за школовање српских младића из Дубровника и Боке Которске, а као млади митрополит је о свом трошку саградио делу цркву у српско-византијском стилу у селу Блажују, код Сарајева, где је и сахрањен.

59. Др. В. Суботић, нав. дело, 108-109.

испословање фермана за обнову манастира Бање, од турског султана. И митрополит Николајевић је упорно покушавао преко цариградске патријаршије да помогне у решавању овог виталног питања. Нажалост, турске власти су се и даље оглушавале око решавања овог захтева.

У међувремену прибојско-бањска црквено школска општина је упорно инсистирала и тражила могућности остарена најважнијег задатка. Једна од таквих активности састојала се и у захтеву за добијањем у службу Гедеона Марића, игумана манастира Милешеве. Овај захтев је био испуњен, при чему је постојала велика нада да ће се на тај начин ово питање знатно убрзати и решити, управо због титуле самог игумана и његовог службовања и још важније због изузетно значаја и утицаја манастира Милешеве. Црквено-школске власти бањског манастира предале су новом игуману, писменим путем, управу над имањима манастира Бање а он се са великим ентузијазмом прихватио дужности код турских власти за обнову манастира. Три године његовог службовања у манастиру Бањи коштало је прибојско-бањску црквено-школску општину близу 400 динара у злату, али без икаквих резултата. Игуман се показао као „одани службеник православној вери и неуморни радник на пољу пољопривреде“. Међутим, поред великог залагања за решавање крупних и најважнијих питања није показивао интересовање на подизању купатила, чесама, нити је имао позитиван однос са народом, као ни са турским властима. „Бујном природом, пунокрвном нарави и фанатичним наивним србовањем“ изазвао је турске власти у пљеваљском санџаку, које одлучно ставише до знања да ће га прогнати у заточење уколико га црквено-школска општина не разреши дужности, што је ова под принудом и урадила почетком 1890. године.<sup>59</sup>

Све до 1894. године прибојско-бањска црквено-школска општина је интензивно покушавала преко добро-босанског митрополита Ђорђа Николајевића да испослује ферман за обнову манастира Бање. И поред велике упо-

ности Општине није се успело на овом изузетно значајном задатку. Управо црквено питање новопазарског и пљеваљског санџака које је започето у другој половини осме деценије XIX stoleћа добило је коначно решење одлуком Светог Синода цариградске патријаршије маја 1894. године. Новом одлуком православне парохије у казама Пљевља и Пријепоље, којој је припадао мудурлук (среска испостава) Прибој са Бањом у свом саставу стављене су под надлежност рашко-призренске митрополије. Она је била последица турске политике, у којој је значајну улогу одиграо пљеваљски окружни начелник Сулејман Хаки-паша, као и захтев једног дела српског православног становништва.<sup>60</sup>

Црквено-школска општина је и даље упорно настојала и од 1894. године да реши питање обнове бањског манастира. Управо те године (1894) она је искористила долазак старог и веома значајног рашко-призренског митрополита Мелентија<sup>61</sup> у Пљевља, да уз пут посети и Бању. Захваљујући управо значајном утицају митрополита и његовом једномесечном боравку у Бањи Општина је успела да колико толико стави у функцију манастир, обезбедивши га најнеопходнијим средствима. Тада се служила, по први пут после слома устанка и спаљивања бањског манастира 1875. године, архијерејска литургија уз присуство многобројних домаћина из срезова: прибојског, нововарошког, пријепољског, вишеградског, пљеваљског, уз присуство турских и аустроугарских официра и чиновника. Црквено-школска општина је искористила присуство старог и искусног митрополита за обнову манастира, што је он радо и прихватио и делао. Међутим, ни његово заузимање у решавању овог питања није дало жељене резултате.<sup>62</sup>

Пљеваљски мутесариф (окружни начелник) Сулејман Хаки-паша је имао извесних

разумевања за прибојско-бањску црквену школску општину. Убрзо по одласку рашко-призренског митрополита са Бање, пљеваљски окружни начелник је позвао представнике прибојско-бањске општине указујући на њихову бољу организацију, дајући им при том корисне сугестије, између осталог и у припремању активности за обнову манастира Бање, њених конака и купатила, при чему се и он лично ангажовао по том питању. Међутим, и после његове ургенције Porta није изашла у сусрет овим захтевима.<sup>63</sup>

У руководству прибојско-бањске црквено-школске општине у току 1895. године дошло је до промене. Уместо дотадашњег председника Милана Борисављевића изабран је његов брат Алекса Борисављевић,<sup>64</sup> који ће на том положају остати наредних десет година. И наредних година црквено-школска општина је интензивно радила на остварењу својих захтева. Једна од њених важних мера била је поновно довођење игумана Гедеона Марића на чело бањског манастира, што је уродило плодом захваљујући предузетим активностима код новопостављеног рашко-призренског митрополиту Дионисију Петровићу.<sup>65</sup> Одмах по доласку игуман је од 1897. развио живу активност нарочито по питању обнове манастира заједно са црквено-школском општином. У томе су му свакако помагали и калуђери манастира, као и угледни свештеници и домаћини из околних срезова, иако за овакво тврђење немамо директних података.

Новопостављени рашко-призренски митрополит Дионисије Петровић је такође, са своје стране, покушавао да испослужује ферман за обнову манастира Бање, што је, у извесној мери, и његовом заслугом уродило плодом. Његови обиласци епархија у новопазарском и пљеваљском санџаку 1896., 1897. и 1899. године

60. С. Јовановић, *Новопазарски санџак 1978-1900*, Новопазарски зборник 11, Нови Пазар, 1987, 117.

61. У делима: Сава-епископ шумадијски, нав. дело, 315; Др Ђ. Слијепчевић, нав. дело, 430-440, представљена је биографија рашко-призренског митрополита Мелентија коју ћемо представити због његове важности за нашу тематику.

Мелентије, Грк по националности, рођен је у Серезу. Богословску школу је завршио у Халци. У Призрен је дошао на положај митрополита 2. августа 1854. године. За његово време отворена је у Призрену богословија 14. октобра 1871. Као верски старешина био је будан чувар вере, цркве и обреда. У Приштини је Мелентије подигао зграду код цркве за митрополију и поклатио тамошњој цркви једну кућу, у којој је дуго година био смештен српски конзулат. Исто тако, где год је било потребно помагао је да се при српским црквама подигне по која соба за његово становање, у којима су црквено-школске општине могле одржавати своје седнице. Београдској митрополији је даровао 180 златних турских лира за усавршавање црквеног певања. Због заслуга за српску православну цркву и српску државу српска влада га је одликовала орденом Св. Саве првог степена. Умро је у Призрену 27. августа 1895. године где је и сахрањен у старој цркви Св. Ђорђа.

62. Др В. Суботић, нав. дело, 105-106.

63. Исто, 106.

64. У делима: В. Суботић, нав. дело, 96-99; В. Суб., Борисављевић М. Алекса, *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд, 2006, 43; М. Чарапић, *Приреда Прибоја и околине 1879-1950* у рукопису, представљени су биографски подаци о Алекси М. Борисављевићу које ћемо због његове значајне улоге у прибојско-бањској црквено-школској општини и улози око добијања фермана сажето приказати.

Алекса М. Борисављевић је рођен 1856. године у Новој Вароши а умро 1946 у Прибоју. Родитељи су му били познати нововарошки трговац Мићо и Стоја Борисављевић. Српску основну школу учио је у Новој Вароши. Извесно време је учио у Ужицу, код професора Стева Ловчевића, касније начелника Министарства просвете у српској влади. Учествовао је у устанку и српско-турском рату од 1875. до 1878. под командом Нићифора Дуцића. Био је иницијатор да се Српској влади позајми новац од 10.000 дуката учини четворогодишњег рата (1875/1878). Учествовао је у организацији обнове порушених српских манастира. По препоруци српске владе изабран је 1909. за посланика пријепољског среза у скупштину Косовског вилајета у Скопљу. На седницама српског клуба успео је заступати интересе српског народа у Косовском вилајету (Стара Србија). Био је члан Вилајетске скупштине у Скопљу испред прибојског и пријепољског среза. После ослобођења 1912. године грађани Прибоја и становници десет села прибојског среза, и Срби и Бошњаци, једногласно су га изабрали за председника своје општине која је обухватала цео срез прибојски. После тога је биран испред пријепољског округа у финансијски Државни одбор. Ову дужност вршио је у Београду и Нишу 1914. и 1915. Српска војска, команда и народ поново су га 1918. године изабрали за председника општине у Прибоју. Важио је за изузетно способног и имућног трговца. Био је најбогатији прибојски трговац заједно са Стевановићима крајем XIX и првом половином XX века (до 1945). Осим тога крајем XIX и почетком XX stoleћа учествовао је у оснивању и унапређењу неколико повчаних завода у Краљевини Србији.

65. В. Суботић, нав. дело, 110.

имали су за циљ организовање српских црквено-школских општина, издавању многих уредби, које су се тицале свештенства, учитељства и управљања општинским пословима. Митрополит је за време свог боравка у Пљевљима 1897, између осталог, извршио избор свог заменика (то је био увек игуман манастира Св. Тројице из Пљевља), чија је дужност била да штити интересе општине и пред локалним властима, у наређењу да свештенство не сме располагати имовином општине без његовог одобрења и да му за правилно управљање општинским пословима јамче бирани управитељи црквено-школске општине. Турске и аустро-угарске власти у Пљевљима придавале су велики значај његовим доласцима, сматрајући то потенцијалном опасношћу за ове просторе. Својом „неопрезношћу“, наукао је на себе неповерење Сулејман Хаки-паше, због чега је сваки његов корак био стављен под надзор. Уочивши то Дионисије се посветио свом најзначајнијем послу у убирању заостале митрополитске дажбине (владикарине), као и мерама које је доносио у погледу црквених, школских и општинских послова.<sup>66</sup> Више о митрополиту Дионисију биће речи када се буде вршила анализа фермана за обнову манастира Бање.

Иако не поседујемо више конкретних историјских чињеница може се са сигурношћу тврдити да је и српска влада дипломатским путем радила на издејствовању фермана за обнову бањског манастира. Два позната податка нам о томе говоре. Прву по коме Бранислав Нушић познати српски књижевник и конзул у Приштини у периоду од 1892-1896 обавештава читаоце „Босанске виле“ да ће „стари и знаменити манастир Бања поново да се уздигне и обнови“ јер је народ за то добио допуштење од пљеваљског окружног начелника, који је чак и даровао и лепу помоћ за манастир. Међутим, ова информација, као и добар део новинских вести пре и после ове, и поред добронамерног обавештења српског конзула из Приштине, није била истинита.<sup>67</sup> Међутим, иако нетачна информација она у извесној мери указује да је саввим сигурно српска влада покушавала да реши ово питање и у овом датираним као и периоду које је њему претходило и после назна-

ченог датума ( у дужем временском периоду).

Други податак који је конкретнији и веродостојнији је опширно писмо Милана М. Борисављевића, једног од чланова прибојско-бањске црквено-школске општине, Милану Пећанцу, секретару српског посланика Стојана Новаковића<sup>68</sup> у Цариграду, у јесен 1897. године, отпремљено тајним каналима. Аутор у њему излаже „прастаро предање о манастиру Бањи“ као и постојеће стање. Будућност и значај манастира представљена су у три опширнија чланка 3. априла 1898. године. На ова писма њихов аутор је добио одговор. Већ 7. децембра 1898 Милан Борисављевић је добио телеграм од Косте Глупчевића, новинара из Цариграда који га обавештава: „ирада за обнову манастира Бање потписана је Царем-Султаном. Ферман редовним путем добићете скоро, честитам“. Ова информација била је у суштини тачна осим грешке у навођењу датума када је турски султан одобрио и потписао одлуку Порте, издајући ферман за обнову манастира Бање 4. јануара 1899. године. После непуна четири месеца од вести новинара Глупчевића, из Цариграда, 1. априла 1899,<sup>69</sup> Сулејман Хаки-паша окружни пљеваљски начелник у пратњи свог секретара и 12 коњаника донео је и „гласно би прочитан царски ферман представницима црквено-школске општине“, који исти предадоше с напоменом да „приготовљени ручак не хтедоше, него као опарени вратише се у Пљевља“.<sup>70</sup> Наведени податак кристално јасно нам указује да је српски представник на Порти, Стојан Новаковић, као и цела тадашња српска влада на челу са њеним председником и министром иностраних дела Владаном Ђорђевићем<sup>71</sup> одиграла врло значајну улогу у добијању фермана за обнову манастира Бање нарочито у времену од свог доласка на власт од 24. октобра 1897 до 1900. године. Ђорђевићева влада је гајила наду да ће турко-филском политиком успети да побољша положај српског народа у Старој Србији, што је било најлогичније. Иако не поседујемо директне и конкретне чињенице може се са вероватноћом претпоставити да је и српски краљ Александар I Обреновић<sup>72</sup> у границама својих могућности утицао код турских власти, приликом својих посета Цариграду, и дипломатским акти-

66. С. Јоановић, нав. дело, 129-130; Неосновано је тврђење Вукомана Шалипуровића у његовом делу *Прилози за историју грађевинарства у средњем Подлињу у XIX веку*, 142, 143 где аутор прави грешку у датирању доласка митрополита Дионисија у сјенички и пљеваљски санџак у 1898. години. Митрополит је посетио своје парохје у 1896, 1897 и 1899. години, а не и у 1898. Сам случај скидања митроплита с коња, највероватније 1897. у Пљевљима од стране пијаног турског капетана (коласа) који је наводно имао за циљ постављања захтева од стране Краљевине Србије и Црне Горе за смењивањем Сулејман Хаки-паше, као и његов наводни договор са митрополитом око добијања фермана за обнову манастира Бање и изградње две српске школе су по мом мишљењу неприхватљиви и не подлежу реалности а самим тим ни чињеничном стању.

67. М. Шаќота, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, 25.

68. Нетачан је податак В. Шалипуровића у његовом делу *Прилози за историју грађевинарства у средњем Подлињу у XIX веку* да се око задобијања овог фермана заузео и српски посланик на Порти Филип Христић и српски конзул у Приштини Р. Аврамовић, јер је српски посланик на Порти од 1897 до 1900. године био Стојан Новаковић а српски конзул у Приштини у истом периоду био Светислав Ст. Симић.

69. Овај податак забележен је на полеђини оригиналног фермана за обнову манастира Св. Никола у Бањи код Прибоја а забележио га је Алекса М. Борисављевић, председник прибојско-бањске црквено-школске Општине.

70. Др. В. Суботић, нав. дело, 106.

71. Више о Влади Владана Ђорђевића види у : С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. II, Београд, 1935, 247-398.

72. Више о владавини краља Александра Обреновића види у : С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића I-III*, Београд, 1934-1936

вностима, на добијање фермана за обнову бањског манастира. Осим наведеног изузетно значајну улогу у овом периоду имао је и српски конзул у Приштини Светислав Симић, који је много труда и знања уложио, подупиран од посланика Новаковића, на побољшању положаја српског народа у Старој Србији, која је била у супротности с политиком српске владе према Порти.<sup>73</sup>

Из писма Стојана Новаковића, српског посланика у Цариграду упућеном Владану Ђорђевићу, председнику министарског савета и истовремено министру иностраних дела Краљевине Србије од 20. фебруара 1899. године наводи се следеће: „Још од јесенас (1898) говорило се у Цариграду о султановим намерама да изда неке реформе и да предузме неке мере за сигурност својих поданика у Европским областима из два разлога: што је свршетак Критског питања покретао разговоре, жеље и агитације о реформама у Македонији и што су српски изасланици тражили истрагу арбанашких насиља. Доношење реформи у циљу заштите хришћана учинили су најновији кораци руског и аустријског амбасадора.“<sup>74</sup> Под врло неповољним спољно-политичким и унутрашњим приликама Турска држава је морала да испуњава захтеве Русије и Аустро-Угарске. Повезано, између осталог, и са наведеним, изузетно је важно нагласити да се у добијању фермана за обнову манастира Бање из 1899. године пресудну улогу одиграле велике силе, на првом месту царска Русија чије је министарство иностраних послова, на чијем челу се налазио гроф Ламсдорф и његов посланик Нелидов у Цариграду били најзаслужнији, заједно са министарством спољних послова Аустро-Угарске на челу са министром Голуховским и њеним амбасадором у Цариграду Неличеом. Осим њих значајну улогу имала је и цариградска патријаршија, која је својим утицајем и значајем допринела испословању овог царског указа.

О свим наведеним факторима који су у већој или мањој мери утицали на испословање фермана за обнову манастира Бање, код Прибоја од 4. јануара 1899. године биће више речи у наредном делу текста.

### Ферман за обнову манастира Бање из 1899. године

СТИЦАЈЕМ СПЛЕТА свих наведених околности дошло је коначно и до прослеђивања, по последњи пут, захтева бањског архимандрита Гедсона Марића, уз посредовање Сулејма Хаки-паше, пљеваљског окружног начелника, рашко-призренског митрополита и цариградског патријарха на решавање турском султану Абдул Хамиду II у току 1898. године, што је дефинитивно уродило плодом 4. јануара 1899. године, као што је већ наведено.

Наведени ферман био је у поседу Алексе Борисављевића, председника прибојско-бањске црквено-школске општине<sup>75</sup> у дужем временском периоду да би 1953. године био откупљен од наследника, заједно са осталим документима породичног архивског фонда Милана и Алексе Борисављевића-Нова Варош (1857-1946), од стране Историјског архива Ужице, где се и данас налази.<sup>76</sup> Писан је на лепшем, глатком, белом полукартонском папиру турским језиком и арапским писмом. Његове димензије су 87 са 53 центриметра.

С обзором да је реч о ферману за обнову манастира из 1899. године као јединој теми рада његова обнова неће бити представљена јер је она посебно питање у историјском приказивању о чему је исцрпно писао Вукоман Шалипуровић.<sup>77</sup>

У даљем делу текста представићемо превод фермана за обнову манастира Бање код Прибоја из 1899. године.

Ферман ћемо детаљније аналитичко-критички и свеобухватније представити.

Појам ферман значи у преводу султанов указ, султанову наредбу, царску заповест, декрет, диплома, патентно писмо и сл. Рађен је на основу закључка (предлога) Дивана. Фермани су писани посебном врстом арапског писма, тзв. диванијом.<sup>78</sup>

На самом почетку фермана налази се тугра која представља султанов монограм, која је представљала његову потврду, а састојала се од његовог имена и титуле.<sup>79</sup>

73. Ђ. Микић, Између балканских суседа и великих сила, *Историја Српског народа* књ. 6, Београд, 1994, 322-323; Др

Ђ. Слијепчевић, нав. дело, 446.

74. Б. Перуничкић, *Писма Српских конзула из Приштине 1890-1900*, Београд, 1985, 359.

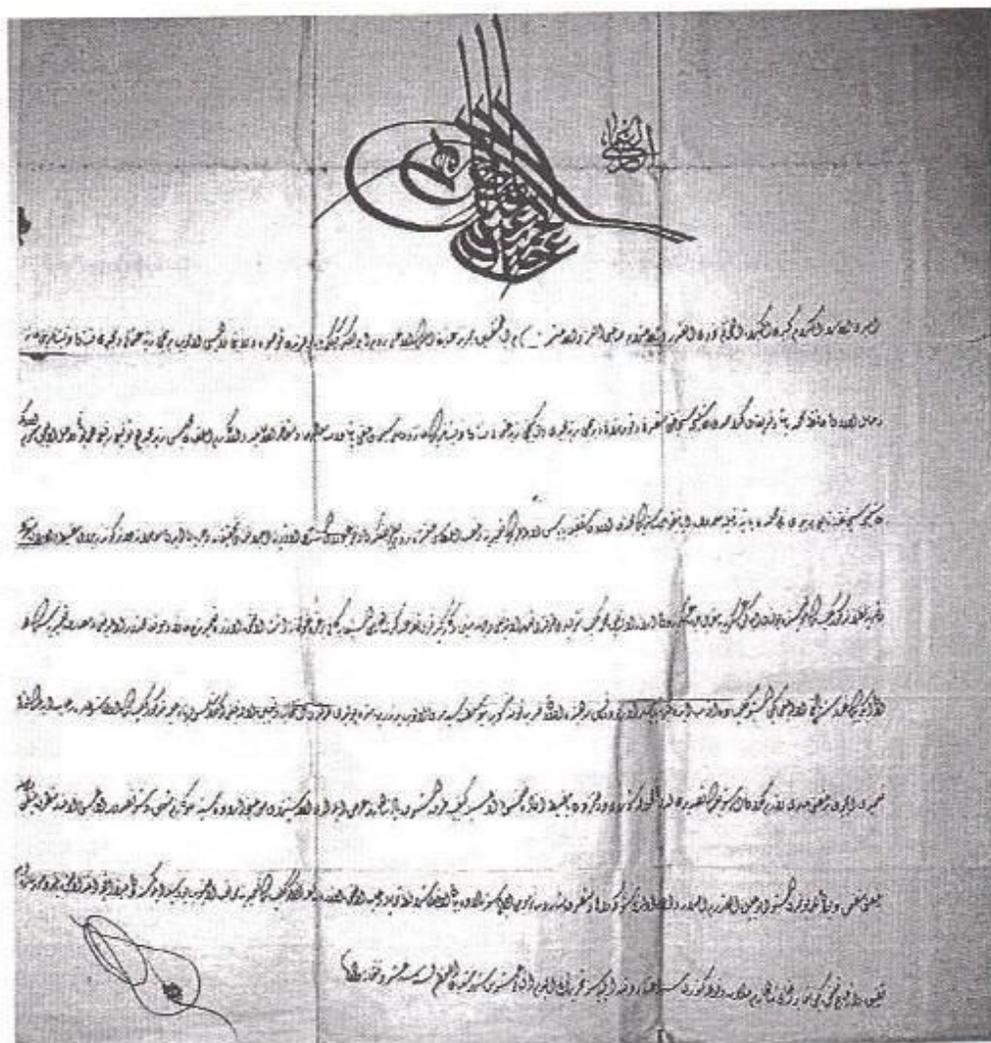
75. В. Шалипуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Палимљу у XIX веку*, 143

76. *Водич Историјског архива Титовог Ужице* (приредили М. Раонић и Д. Матић), Т. Ужице, 1990, 537.

77. Детаљнији приказ обнове манастира Бање 1899-1902 приказана је у делу В. Шалипуровића, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Палимљу у XIX веку*, 142-161.

78. А. Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево, 1973, 280; Р. Самарцић, *Мехмед Соколовић, Историја народа Југославије* књ. 2, Београд, 1960, 1315; *Енциклопедија Лексикографског завода* књ. 2, Загреб, 1961; Љ. Мићуновић, нав. дело, 769.

79. Р. Самарцић, *Сулејман и Рокселана*, 641, *Историја народа Југославије* књ. 2, 1315.



Ферман за обнову манастира Бања од 4. јануара 1899.  
 (Историјски архив Ужице, фонд Алексе и Милана Борисављевића)  
 (фотографисао Жељко Марковић, архивист ИАУ-а)

Султан Абдул Хамид хан II  
 Победоносац

Овим царским указом обавештавам беглербега румелиског, намесника(валију) косовског вилајета Хафиз Мехмед - пашу, носиоца величине и славе, одликованог орденом мецидије првог реда и османским орденом првог реда и начелника(мутесарифа) и војног команданта пљеваљског округа Сулејман Хаки-паш, дивизијског генерала носиоца ордена мецидије првог реда и османског ордена другог реда и његовом савету, да се зна да је на мој часни престо стигао захтев, да се у прибојској нахији у месту Бањи налази манастир који је делимично изгорео. Калуђери су се преко митрополита рашко-призренског и патријарха цариградског обратили и тражили моју царску дозволу за оправку манастира.

По извршеном увиђају, издата је моја царска заповест којом се одобрава оправка манастирског крова и ћелија за калуђере који имају бити турски поданици, српске народности и православне вере.

При оправци не сме се никоме чинити никакво насиље нити се од кога, за ма шта, сме узети ни једна пара, јер је то противно мојој царској жељи.

По договору са старешином манастира за војну касарну која је у дворишту манастира има се сазидати нова касарна за 40 мојих царских војника, од тврдог материјала у вредности 2.000 гроша.

Ова моја царска заповест има се извршити у потпуности према горе наведеним условима. При извршењу не сме се ни на кога вршити никакав притисак ни насиље нити ма од кога, за ма шта, узети ни једна пара.

Султан  
 Абдул Хамид II<sup>80</sup>

4. јануара 1899. г.

80. В. Шалипуровић, Прилози за историју грађевинарства у средњем Полимљу у XIX веку, 143-144. Шалипуровић у помутном делу на стр. 144 наводи податак да су превод овог фермана извршили др Мехмед Челебић и Марија Ђукановић.

Појам султан у изворно значењу представља назив за моћног човека, господара. По први пут се јавља у арапским споменицима VIII века уз име калифа и њихових достојанственика. Када су се Османлије ослободиле врховне селџучке власти Осман I<sup>81</sup> узима 1299. године титулу султана желећи тиме нагласити своју независност. Каирски калиф потврђује Бајазиту I<sup>82</sup> и његовим синовима тај назив. Од тада је то најчешће службена титула османлијских владара (уз титулу падишах и хан или кан) до 1922. године када је укинута монархија у Турској.<sup>83</sup> Осим тога овај појам има и формулацију суверена Османског (Турског) Царства.<sup>84</sup>

У даљем делу текста фермана представимо биографију турског султана Абдул Хамид II.

Абдул Хамид II се родио 10. септембра 1842 у Цариграду а умро 10. фебруара 1918. године. Био је син турског султана Абдул-Мецида. На царски престо је ступио 1876. у време Источне кризе, која је започела босанско-херцеговачким устанком 1875. године. Кад су велике силе посредовале у рату између Турске и Србије и Црне Горе (1876) а конференција амбасадора у Цариграду предложила низ реформи у Царству, турски султан је, да би избегао предложене реформе, објавио устав 23. децембра 1876. У њему је била, између осталог, загарантована равноправност немуслиманским поданицима Царства. Када је Скупштина, сазвана 30. марта 1877., одбила предложене реформе цариградске конференције Русија је објавила рат Турској 24. априла 1877. Са њом су наступиле и Србија, Црна Гора и Румунија. Поражен у рату турски султан је склопио са Русијом мир у Сан Стефану, распустио скупштину и завео лични режим. Берлинским конгресом (1878) био је присиљен да призна, између осталог, независност Србије, Црне Горе и Румуније, стварање аутономне кнежевине Бугарске и окупацију Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске. Пре тога Турска је изгубила Кипар, а онда и Тунис (1881) и Египат (1882). После укидања устава, у оквиру оштрих борби с Митхатпашом и либералним круговима у Турској Абдул Хамид II заводи у земљи крути полицијски систем и свирепо се обрачунава с присталицама уставних реформи. За његове владавине долази до ослободилачких устанака у Царству: јерменског у Малој Азији, македонског на Балкану, грчког на Криту. Покољи над Јерменима изазвали су велики револт цивилизованог света против турског султана и његове деспотије. Због устанка на Криту Турска је водила



Турски султан Абдул Хамид II (1842-1918)  
(Енциклопедија Лексикографског завода 1, Загреб, 1955, 6.)

рат с Грчком 1897. године. Револуционарни комитети у Македонији дигли су 1903. против Турске Илинденски устанак, који је у крви угушен. У време владавине овог султана финансијска криза је трајала непрекидно ометајући изградњу добре управе, војске, развитак просвете, културе и других делатности. Развитком привредних односа с иностранством и изградњом железничких пруга Турска у ово доба потпуно улази у светску капиталистичку привреду. То појачава привредни и политички утицај империјалистичких сила у Царству, особито Немачке, која привредно и политички продире према Предњем Истоку (изградња багдадске железнице), што изазива сукобе са другим великим силама (Велика Британија, Русија). Пред крај Абдул-Хамидове владавине финансијска криза у држави, буне и немири међу угњетеним народима, неповољни утицаји страног капитала и константно мешање великих сила изазвали су Младотурску револуцију 1908. године. Официри окупљени око организације Јединство и Напредак присиљили су султана да 23. јула 1908. поново прогласи устав. У јесен исте године Бугарска је прогласила независност, Грчка присајединила Крит, док је Аустро-Угарска извршила

81. Више о владавини султана Османа I види у: Јозеф вон Хамер, нав. дело, књ. 1, 22-33.

82. Више о владавини султана Бајазита I види у: Јозеф вон Хамер, нав. дело, књ. 1, 77-96.

83. Нешто исцрпније о укидању монархије и успостављању републиканског уређења у Турској види у: Јозеф вон Хамер, нав. дело, књ. 3, 564-568.

84. Енциклопедија Лексикографског завода књ. 7, Загреб, 1964, 229; Р. Самарџић, Сулејман и Рокселана, 640; Р. Самарџић, Мехмед Соколовић, 563; Љ. Мићуновић, нав. дело, 701.

анксију Босне и Херцеговине. Турска то није могла спречити, због чега реакционарне струје у Царству, помагане од султана, покушавају да обору младотурски режим и поврате вануставно стање. Међутим, младотурски официри су повели војску из Македоније на Цариград, збацили султана Абдул-Хамида II са престола 27. априла 1909. и довели на власт његовог брата Решада као Мехмеда V. Интерниран најпре у Солун (до 1912), а за време Балканских ратова враћен у Цариград где је и умро.<sup>85</sup>

Следећи појам у овом документу је хан који у преводу значи цар, владар, и била је титула монголских и турских владара.<sup>86</sup>

Прелазимо сада на коментар самог текста фермана.

Турски султан својим царским указом саопштава<sup>87</sup> беглербегу румелијском, намеснику (валији) косовског вилајета Хафиз Мехмед-паши и начелнику и војном команданту пљевањског округа Сулејман Хаки-паши да је на његов царски престо стигао захтев за издавање царске дозволе о обнављању манастира Бање.

Султан се прво обраћа, тј. саопштава за хтев по хијерархијском реду, најпре румелијском беглербегу. Његово име и шире податке о њему нисмо успели да пронађемо, и поред већег уложеног труда и истраживања. Манастир Бања је у административно-територијалном погледу припадао румелијском беглербеглуку, као највећој турској војно-територијалној јединици.

Појаснићемо термине беглербег и беглербеглук.

Беглербег је представљао намесника највеће војно-административне области у Турској која се називала беглербеглук или ејалет и био је паша вишег ранга с најмање два туга (знак пашиног достојанства направљен од коњског репа).<sup>88</sup>

Беглербеглук је представљала највећу војну и управну јединицу у Турској царевини.<sup>89</sup> Румелијски беглербеглук обухватао је само Западно Румелију од 1886. године, тј. поседе у европском делу тадашње Турске државе: Косовски, Битољски, Солунски и Скадарски вилајет. Врло је важно нагласити чињеницу да Бугарска, која

је имала аутономију, је припојила Источну Румелију 3. марта 1886.<sup>90</sup>

Следећа личност којој се обраћа султан је Хафиз Мехмед-паша, намесник (валија) косовског вилајета.

Пре него што дамо кратке биографске податке о овом намеснику важно је да објаснимо појмове вилајета, валије и паше..

Вилајет је представљао покрајину, земљу, провинцију и уопште већу војно-управну турску област. У реформном покрету XIX века читава територија Османлијског царства била је једнообразно подељена на вилајете тако да их је 1866. године било 63. На челу вилајета налазио се валија који је био именован од централне власти.<sup>91</sup>

Појам валија значио је у преводу намесник или управитељ. У Османлијском царству обављао је функцију гувернера покрајине (вилајета) и био највиши управни чиновник, после беглербегга, потчињен и одговоран само Порти. Стајао је на челу војног, управног и административног апарата и надзирао рад обласних органа. Према закону о вилајетима (1868) валија је уводио организацију власти по начелу бирократског централизма. Ова титула преузета је и у Турској републици. Валија је био шеф државне управе у вилајету (провинцији).<sup>92</sup>

Паша је била титула високих достојанственика у војно-феудалном систему османлијског царства која се стављала иза властитог имена. Ову титулу су носили како војни тако и цивилни представници. Било је више ступњева тог звања: паша с једним тугом био је *miri-liva* (бригадни генерал), паша са два туга *ferik* (дивизијски генерал), беглербег (управитељ пашалука или ејалета), паша са три туга *marsal* (капудан паша, адмирал и везири).<sup>93</sup>

Хафиз Мехмед-паша је изабран за намесника (валију) косовског вилајета 1894. године. Претходно је обављао функцију приштинског мутесарифа (окружног начелника).<sup>94</sup> Његов положај био је током 1900. и 1901. крајње нестабилан због погрома Срба од стране албанског терора и уопште због нестабилне ситуације у косовском вилајету. Иако не поседујемо конкре-

85. *Енциклопедија Југославије* књ. 1, Загреб, 1955, 1-2; В. Торовић, *Абдул Хамид*, С. Станојевић, нав. дело, књ. 1, Загреб, 1929, 1; *Енциклопедија Лексикографског завода* књ. 1, Загреб, 1965, 6; *Мала енциклопедија Просвета*, књ. 1. Много опширнији приказ владавине овог султана види у: Јозеф фон Хамер, нав. дело, књ. 3, 451-508.

86. А. Шкаљић, нав. дело, 309.

87. Појам обавештава како стоји у ферману је погрешно преведен јер у архивистичкој и историјској пракси је опште позната чињеница да када се виша инстанца обраћа нижој употребљава се термин саопшталати-саопштити-саопштава, док у случају када се нижа инстанца обраћа вишој онда се користи термин обавештавати-обавестити-обавештава или термин извештавати-известити-извештава.

88. Р. Самарцић, *Сулејман и Рокселана*, 629; Р. Самарцић, *Мехмед Соколовић*, 558; *Историја народа Југославије* књ. 2, 1309; А. Шкаљић, нав. дело, 130; *Мала енциклопедија Просвета*, књ. 1, 167; *Енциклопедија Лексикографског завода*, књ. 1, Загреб, 1955, 426-427; Љ. Мићуновић, нав. дело, 100.

89. *Историја народа Југославије* књ. 1, 1310; *Мала енциклопедија Просвета* књ. 1, 167; А. Шкаљић, нав. дело, 130; Р. Самарцић, *Мехмед Соколовић*, 558; Љ. Мићуновић, нав. дело, 100.

90. Јозеф фон Хамер, нав. дело, књ. 3, 483.

91. *Енциклопедија Лексикографског завода*, књ. 7, Загреб, 1964, 658; А. Шкаљић, нав. дело, 641; Љ. Мићуновић, нав. дело, 138.

92. *Енциклопедија Лексикографског завода*, књ. 5, Загреб, 1961, 678; Р. Самарцић, *Сулејман и Рокселана*, 638; А. Шкаљић, нав. дело, 511; Р. Самарцић, *Мехмед Соколовић*, 562; Љ. Мићуновић, нав. дело, 531.

93. *Енциклопедија Лексикографског завода*, књ. 5, Загреб, 1961, 678; Р. Самарцић, *Сулејман и Рокселана*, 638; А. Шкаљић, нав. дело, 511; Р. Самарцић, *Мехмед Соколовић*, 562; Љ. Мићуновић, нав. дело, 531.

тне релевантне историјске чињенице до када се налазио на овом положају може се с вероватноћом претпоставити да је на овом положају остао до младотурске револуције 1908. године, када је смењен. За своје заслуге био је, као што се наводи у тексту овог царског указа, одликован орденом меџидије првог реда и османским орденом првог реда.

Појам меџидија имао је двоструко значење. Он је с једне стране представљао орден установљен од стране султана Абдул-Меџида I (1823-1861),<sup>95</sup> док је с друге стране означавао турски сребрни крупни новац, уведен новчаном реформом султана Абдул Меџида 1844. године. Вредност му је износила 20 пијастера чија је тежина била 24,055 g, са 830/1000 финоће. Златна меџидија звана и јузлук био је новац од 100 пијастера, величине 22 mm, тежине 7, 216 g и финоће 917/1000.<sup>96</sup> Неке друге значајније појединости о овом одликовању нису нам познате, осим што се у тексту фермана њему придаје прво место у односу на османски орден. Вероватно је то због величања турског султана Абдул Меџида, који је био отац султану Абдул Хамиду II. Иако не поседујемо конкретне податке о турским одликовањима можемо претпоставити да када се ради и османском ордену првог реда, да је то представљало једно од највећих и најпризнатијих турских одликовања додељеним најпризнатијим високим турским достојанственицима.

С обзиром да се у тексту приказује појам меџидија, која се односи на турског султана Абдул Меџида I приказано у основним обрисима његову биографију.

Абдул Меџид I (1823-1861) је ступио на царски престо 1839. године. Својим реформама садржаним у Гилханском хатишерифу (1839) и Хатихумајуму (царско писмо од 1856) обезбедио је основна грађанска права поданицима. Турска држава, на чијем челу се налазио, учествовала је у Кримском рату (1853-1856). За време његове владавине догодиле су се буне у источној Херцеговини као и жестоки сукоби са Црном Гором (1852-1853, 1857-1858). Његове реформе су наишле на отпор, нарочито у Босни, али су босански бегови били потучени (1850-1851), чиме је коначно сломљена моћ босанске феудалне олигархије. Султанова вредност је била скромна, јер је на државне послове углавном утицала његова мајка Валиде-султанија.<sup>97</sup>

У даљем делу текста фермана султан указује тј. саопштава исту чињеницу (о приспелом захтеву за обновом манастира Бање) и на-

челнику (мутесарифу) и војном команданту пљеваљског округа Сулејман Хаки-паши.

Најпре ће мо објаснити значење појмова санџак, санџакбег и мутесариф.

Термин санџак у свом преводу значи застава а представља основну војно-управну и територијалну јединицу у Турском царству. На његовом челу се у дужем времену налазио санџак-бег, а од XIX века, у време знатног слабљења Османлијске државе на челу је био паша. Више санџака улазило је у састав пашалука или ејалета а у XIX столећу у састав вилајета. Делили су се у већем историјском периоду на кадилуке, (ови на нахије) а од XIX столећа на казе.<sup>98</sup>

Појам санџак-бег (mirliwa) је имао значење врховног војног и управног старешине санџака. Санџакбегови су у почетку били из редова бегова да би у каснијој турској историји то биле паше.<sup>99</sup>

Мутесариф је реч арапског порекла а значила је у преводу окружни начелник или обласни начелник.<sup>100</sup>

Већу пажњу завреднује и објашњење саме организације пљеваљског санџака(округа) за нашу тематику, због чега ће мо је представити у основним контурама.

Окупација Босне и Херцеговине коју је извршила Аустро-Угарска и присуство њених гарнизона у западном делу Новопазарског санџака, као плод одлука донетих на Берлинском конгресу 1878. године, принудиле су Турску државу да спроведе нову управну поделу у Старој Србији а самим тим да спроведе нову организацију власти. Као последица изнетог турске власти образују по први пут у својој историји пљеваљски санџак 1880. године(мутесарифлук, тј. округ) са седиштем у Пљевљима и новопазарски мутесарифлук са седиштем у Сјеници.

Пљеваљски санџак је обухватао област у којој су се налазили аустроугарски војни гарнизони (Пљевља, Пријепоље и Прибој). У свом саставу је имао пљеваљску и пријепољску казу (срез) и среску испоставу (мудирлук) у Прибоју. На челу санџака налазио се мутесариф (окружни начелник), који је уједно био и војни заповедник (командант) округа. Управа санџака је имала у свом саставу и саветодавно тело (меџлис), у коме су се поред Турака, Бошњака налазила и два Србина. У органима управе и комисијама, у којима је по турским законима било предвиђено да буде и грађана, налазили су се и представници Срба. Најважнији одсек управе био је финансијски и то онај његов део који се бавио прикупљањем пореза. И у пљеваљском

95. А. Шкаљић, нав. дело, 452.

96. Енциклопедија Лексикографског завода књ. 5, Загреб, 1961, 122; М. Војводић, Стојан Новаковић и Владимир Карић, Београд, 2003, 591.

97. В. Ђоровић, Абдул Меџид, С. Станојевић, нав. дело, књ. 1, 1; Мала енциклопедија Просвета, књ. 1, 2.

98. Историја народа Југославије, књ. 2, 1314; Енциклопедија Лексикографског завода књ. 6, 1962, 599; А. Шкаљић, нав. дело, 548;

Р. Самарџић, Сулејман и Рокселана, 638; Љ. Мићуновић, нав. дело, 649.

99. Енциклопедија Лексикографског завода књ. 6, 599

100. Михаило Војводић, нав. дело, 591; А. Шкаљић, нав. дело, 479.

на две године.<sup>110</sup>

Мудирлук Прибој је сачињавао подручје варошице Прибој, с његовом најближом околином, укључујући и село Бању, с манастиром.

У следећем делу текста фермана наводи се да се у месту Бањи<sup>111</sup> налази манастир који је делимично изгорео.

О самом манастиру Св. Николе у Бањи је већ било речи у уводној тематској целини, као и о констатацији да је он делимично изгорео, за време устанка на простору Бање и прибојске околине 1875. године.

Следећа реченица фермана гласи: „Калуђери су се преко митрополита рашко-призренског и патријарха цариградског обратили и тражили моју царску дозволу за оправку манастира.“

Султан изричито наводи појам калуђери, не наводећи ни једно конкретно име с тим у вези. Сасвим сигурно је овај податак само делимично тачан да су монаси бањског манастира на челу са својим старешином, архимандритом Гедеоном Марићем били иницијатори подношења захтева за обновом манастира Св. Николе у Бањи код Прибоја. О томе сведочи и натпис на западној фасади Св. Николе где се говори да је Бања поново обновљена 1902. године, за време султана Абдул Хамида, залагањем архимандрита Гедеона Марића.

Због веома значајне улоге Гедеона Марића у иницијативи за обновом манастира представимо његову биографију.

Гедеон Марић је рођен 1851. године у Пријеполу. Био је ученик манастира Бање да би се потом замонашио у манастиру Милешеви 1871. Од 1887. је постављен на положај игумана и старешине манастира а 1892. је промовисан за архимандрита Св. Николе у Бањи, код Прибоја. Изузетно се залагао за обнову манастира Бање од свог доласка у манастир па све до добијања фермана. Због свог великог националног рада турске власти му забранише даљи рад у бањском манастиру одакле 1890. одлази у Сарајево, на позив добро-босанског митрополита Ђорђа Николајевића. У Сарајево је једно време опслуживао прву парохију, а после краћег времена је са службом у једном (непознатом) манастиру у Босни. Одатле су га аустро-угарске власти протерале у манастир Св. Тројице, код Пљеваља, на кратко. Године 1896. или 1897. рашко-призренски митрополит Дионисије је поставио Гедеона Марића за управитеља манастира Бање, у споразуму са прибојско-бањском црквено-школском општином. Заједно са Алексом Бори-



Гедеон Марић  
игуман и архимандрит манастира Бање  
(Завичајни музеј Прибој)

сављевићем, 1899. прикупио је средства за обнову манастира Бање. Између осталих његових активности је и одлазак у Русију 1904., заједно са бањским угоститељем Пајом Видојевићем, чија је сврха била прикупљање прилога за манастир Бању и подизање једног хотела, која је дала сасвим скромне резултате. Био је дугогодишњи члан прибојско-бањске црквено-школске општине, и истовремено један од њених најактивнијих чланова. За ове и друге заслуге краљ Петар I Карађорђевић га је 6. априла 1909. године одликовао Орденом Св. Саве. За време Првог светског рата интерниран је у логор у Нежидер (Мађарска), где је и умро 1916. године.<sup>112</sup>

У даљем делу текста појаснићемо појмове игуман и архимандрит.

Игуман (у преводу с грчког језика значи вођа) представљао је старешину православног манастира. Постављао га је ктитор или га је бирало манастирско братство. Његов избор у кинијама је био доживотан, а у идиоритмима на годину дана, где се стари игуман називао проигуманом. У договору с братијом игуман по-

<sup>110</sup> Н. Ракочевић, нав. дело, 274; М. Војводић, нав. дело, 591; *Енциклопедија Лексикографског завода*, књ. 5, Загреб, 1961, 329; Љ. Мићуновић, нав. дело, 465

<sup>111</sup> Место Бањи је заступљено у српској историографији са извесним радовима, при чему је наведени рад г-ђе М. Шакоте, *Ризница манастира Бање код Прибоја*, закључно до 1902. године до сада научно најбоље обрађени рад на ту тематику.

<sup>112</sup> М. Мар., Марић Гедеон, *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд, 2006, 385; Др В. Суботић, нав. дело, 108-110; В. Шалиуровић, *Културно-просветне и политичке организације у Палимљу и Рашкој 1903.-1912.*, 158; В. Шалиуровић, *Прилози за историју грађевинарства у средњем Палимљу у XIX веку*, 160-161.

ставља остале манастирске часнике-владаоце: иконома, склисијарха, дохијара и др. Дужност игумана је да буде духовник и учитељ вере и живота у манастиру. У киновији је готово неограничено управљао манастирском имовином, у границама ктиторског устава. У феудално доба обављао је игуман, као властелин, такође готово неограничено, и световну и духовну јурисдикцију над манастирским поданицима, кметовима. Зависност од обласног епископа често је била минимална. У идиоритмијским манастирима игуманова власт је била незнатна. Раније се није тражило да игуман мора имати извештајни јерархијски степен, те су и прости неписмени монаси, као и образовани јеромонаси, постојали манастирске старешине.<sup>113</sup>

Архимандрит је у првобитном значењу представљао старешину над неколико манастира. У византијској цркви име је познато од 5 века. Први помен у старој српској цркви је из XI века, када се помиње архимандрит пелагоњских манастира, којима је центар могао бити можда у самом данашњем Битољу-Манастиру. Када је, ускоро после тога, надзор над манастирима по епархијама поверен нарочито епископском чиновнику, званом сакелариј, име архимандрита постало је само почасни наслов за игумане или старешине најугледнијих манастира. Тако је било и у српској цркви, која, како изгледа, није никада примила институцију сакеларија, али је чин архимандрита давао, нарочито у новије време, не толико по угледу манастира, колико по заслугама и личном угледу њихових старешина. Зато у српској цркви у периоду 1918-1941., готово једна трећина манастирских старешина има име и чин архимандрита.<sup>114</sup>

Ни у ком случају не можемо занемарити значај бањског манастирског братства, на чијем челу се налазио поменути архимандрит Гедон Марић. И оно је својим активностима значајно допринело помажући архимандриту у његовој догодгодишњој борби око испословања фермана за обнову манастира Бање.

Осим бањског архимандрита и његовог братства (калуђера) значајну улогу у молби за добијање царског указа одиграла је прибојско-бањска црквена-школска општине, чија делатност је већ представљена у претходној тематској целини.

Монаси манастира Бање на челу са својим архимандритом су своју молбу упутили преко рашко-призренског митрополита и цариградског патријарха султану Абдул Хамиду II.

У даљем делу текста представићемо биографске податке о рашко-призренском митрополиту Дионисију.

После смрти рашко-призренског митрополита Мелентија, о коме је већ било речи Стојан Новаковић, председник српске краљевске владе и министар иностраних дела, заједно је са црногорском владом предузео снажну дипломатску акцију да се Србин Дионисије Петровић постави за новог митрополита. У том циљу подстакао је и акцију тамошњег становништва. Преко српских конзула у Приштини и Скопљу организовао је да становници Косова, преко делегација, молби, петиција угледних људи, затраже Србина за владу. Српски посланик у Цариграду водио је живу акцију да придобије Порту и султана и преко њих изнуди од Патријаршије повољно решење. Последњих месеци 1895. године то је било главно питање на којем је српска влада радила у Цариграду. За овај подухват био је ангажован и руски амбасадор Нелидов, чије је заузимање, с обзиром на утицај Русије, било изузетно значајно. Када је крајем године дат и званичан султанов пристанак није било више препрека за добијање сагласности Патријаршије. У јануара 1896. Дионисије ће бити постављен за рашко-призренског митрополита.<sup>115</sup>

Дионисије (рођено име му је било Дамјан Петровић) рођен је 1858. године у Босанској Градишци. Завршио је основну школу у родном месту а „страначку богословију“ у Београду. Закалуђерио се на Срећење 1878. године. Једно време је био парох у Босанској Градишци, али се опет вратио у Београд, одакле одлази на Халку, где завршава грчку Богословију и ступа у службу Цариградске патријаршије. Када је био произведен за архимандрита, послат је у Скопље за намесника Скопљанске митрополије. За рашко-призренског митрополита хиротонисао га је цариградски патријарх Антим VII, 25. јануара 1896. у Цариграду. Дионисије је у сарадњи са српском краљевском владом у Београду, са много елена почео обнову верско-просветних установа у својој епархији. Обновљао је црквено-школске општине, отварао нове и преуређивао старе школе, доводећи нове и амбициозније кадрове. Готово на сваком кораку морао је да се сукобљава са српским општинарима, који су штитећи своје ускогруде интересе, пружали отпор његовим настојањима да реформише, оснажи и својој власти подреди све верско-просветне организације на подручју рашко-призренске епархије. Осим тога, радио је у врло неповољним околностима у времену када су на Косову харали и дивљали Арнаути (Шиптари), а српски народ изложен њиховим немишљивим притисцима, и великом сиромаштву. Турци, Арнаути и грчке владике су на њега наметали велике порезе. Да би колико-толико олакшала положај митро-

113. *Азбучник српске православне цркве по Радославу Грујићу*-приредио мр С. Милеуснић, 91.

114. Исто, 18; Р. Г., Архимандрит, Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија СХС*, књ.1, 83.

115. М. Војводић, *Путеви српске дипломатије-Огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку*, Београд, 1999, 104-105.



Дионисије (Петровић)  
митрополит рашко-призренски (1896-1900)  
*(Сива, епископ шумадијски: „Српски јерарси од деветог до  
двадесетог века“, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, 171*

поли ту Дионисију српска влада је 19. октобра одлучила да му позајми 26.000 гроша како митрополит не би наплаћивао свој приход од српског народа своје епархије. Митрополитов покушај да обнови презадужени и осиромашени манастир Високе Дечане донео му је много непријатности. Након четворогодишњег управљања епархијом митрополит Дионисије је изненада умро 7. децембра 1900. године у Скопљу, у 43. години живота.<sup>116</sup>

У даљем делу текста објаснићемо термине Цариград, цариградска патријаршија и патријарх.

Цариград је представљао кључно место за решавање судбине српског народа, између осталог, који је био под турском влашћу, самим тим и Прибоја и Бање код Прибоја и њеног манастира. Због особитог значаја за ову тематику представимо историјат овог најзначајнијег града на свету у вишевековној византијској и турској историји.

Цариград је основао у периоду од 326-330. године нове ере први хришћански римски цар Константин Велики Равноапостолни, проширивши и улепшавајући стари грчки градић Византион на трачком зупцу између залива Златног Рога и Мраморног Мора (Пропонтиде). Цариграду је припао огроман историјски зна-

чај. Темелј тој важности положио је сам оснивач града, учињивши га новом престоницом покрштеног римског царства, уместо старе престонице Рима, из доба многобоштва. Историјска величина Цариграда почивала је и на томе што је он, од како се римска империја поделила на западну латинску и на источну грчку половину 395. године, и од како је западна половина, заједно са Римом потпала под Германе 476, остао и даље, за неких 1.000 година политичком и црквеном престоницом источне половине царства (Византије). И природни положај Цариграда који је Константин генијално умео изабрати, много је придонео његовој високој историјској улози. Тај је положај диван по лепоти; он јединствено лежи и за велику светску трговину, јер ту има добрих лука, а ту се и исток најближе додирује са западом. Најзад, то је и у стратегијском погледу једна ненадмашна база. Њој се сувим путем може прићи само с једне стране, а са мора само кроз два мореуза, тј. кроз Дарданеле (Хелеспонт) и кроз Босфор.

Константин је саградио Цариград по велеварошском плану старог Рима, са поделом на седам брежуљака и на 14 квартова. Само је један квартал лежао на северној обали Златног Рога, у данашњој Галати. Од улица, једна је ишла с краја на крај града. Начињени су и многи тргови, цистерне са довољно воде, царски двор и друге јавне грађевине. Новије су биле неколике сјајне цркве које су давале граду хришћански печат. Међи њима је, свакако још за Константина, почела да се гради и Св. Софија, која је касније завршена. Увећан је и хиподром малог Византиона, тј. циркус, где су се имале тркати плава и зелена странка цариградских грађана. Град је искићен и многим чувеним споменицима старе грчко-римске уметности, пренесеним из старијих грчких и римских вароши. Прокопана су и пристаништа. Унаоколо око града подигнути су, на место старих бедема Византиона, нови бедеми, с обзиром на већи цариградски обим с кулама и капијама. Цариград је и уређен по обрасцу Рима. Добио је самоуправу, сенат, право бесплатног раздавања државног жита грађанима. Најзад, он је свечано освећен и отворен 11. маја 330. године под именом Константинопољ, тј. Константинов град, и Новог Рима. Непосредни Константинови наследници снабдели су Цариград касније и разним другим престоничким и великоварошким грађевинама, потребама и установама. Тако је овај импозантни град врло брзо постао велеград и достојна престоница покрштене римске велесиле. У наредним периодима Цариград је још више напредовао. За његово увећање и утврђивање највише је учињено под владом византијског цара Теодосија II (408-

<sup>116</sup> Др Ђ. Слијепчевић, нав. дело, 440-441; Сава-епископ шумадијски, нав. дело, 171.

450). Тада су са копнене цариградске стране, од Златног Рога па до Мраморног мора, много даље од Константинових бедема, подигнути пред градом нови силни двоструки бедеми (413 и 447). Међу капијама тих бедема била је, у јужној половини зидног платна и једна „Златна“ за тријумфалне улазе. Огромни остаци ових бедема, с кулама и капијама постоје и данас. Сјај Цариграда нарочито је уздигао византијски цар Јустинијан I, страстан градитељ мону менталних споменика (527-565). Он је искитио град величанственим јавним грађевинама, којима је заменио старије грађевине, изгореле у буји плаво-зелених (532). Тада је саграђена и нова саборна црква, Св. Софија, на месту старе. Она постоји и данас као џамија. Цариград је као освештано седиште првог покрштеног римског цара, уједно, постао и једним од највећих источних патријархата. Већ други и четврти васељенски сабор који су оба одржана у Цариграду (381 и 451) признали су цариградском епископском престолу, уз царску потврду, други ранг међу хришћанским црквеним престолима, тј. одмах иза римског престола.

На тај начин Цариград је временом заузео прво место не само међу градовима Византије већ и у средњовековном свету уопште. Он је засенио и сам Рим, нарочито од како је Рим опао због пљачке западних Гота (410) и Вандала (455) а тако исто и Александрију и Антиохију. Ни калифин Багдад, саграђен у 8 веку, није се могао мерити са Цариградом. О његовом баснословном сјају, и нарочито о чудима цариградског царског двора причали су народи свакојаке легенде. Византијски Грци су га с правом називали „царицом вароши“. И по броју становника Цариград је превазилазио све средњовековне вароши. Он је још у Јустинијаново доба могао имати скоро милион становника, а крајем 10. века можда и више. Ова метропола постала је и највеће светско тржиште: међународном пијацом, где се састојао исток и запад, ради размене својих производа. Са својим Универзитетом, основаним још од Константина Великог и Теодосија II, са својим другим црквеним и световним школама, са непрекидним златним низом својих књижевника ова престоница представљала је и врховни центар хришћанске образованости. Осим тога он је био и најјача средњовековна тврђава. Са сува су га сачињавали неосвојиви Теодосијеви дебели зидови, а са мора не само бедеми него и тешки покретни ланац, разапет с краја на крај Златног Рога.

Цариград се одржао на тој највишој висини све до свог првог пада у непријатељске руке у почетку 13 века, тј. неких 900 година од свог оснивања. У својој дугој и бурној историји

ова престоница је пролазила кроз многе тешке кризе, али је победнички издржала опсаде Авара, Словена и Персијанаца (626), Арапа (673-678 и 717-718), Бугара (813-913), Руса (860, 907 и 941), Печенега и Селџука (1090-1091). Тада су га заузели крсташи и Млечани у четвртој крсташкој рату 1204. године. Том приликом су га ужасно опљачкали, разневши његово вековима нагомилано богатство, као и многе његове уметничке споменике, по западној Европи. Цариград је после тога неизлечиво опао. Византинци су га додуше, ускоро упет повратили 1261, али ни сама се Византија није дигла на стару величину, па то није могла учинити ни њена престоница. Цариград је по други пут освојен од османлијског турског султана Мехмеда (Мухамеда) II Освајача 1453. године. Од тада је овај велелепни и многољудни град постао престоница османлијског царства све до 1923. године. И нови освајачи су оставили запажен утицај на развој своје престонице у сваком погледу, како привредном, тако и културном, уметничком и цивилизацијском уопште.

Првог светског рата Цариград је имао 1.250.000 становника. После Првог светског рата овај град је изгубио функцију политичког центра државе, због чега му је, између осталог, и становништво опадало. Подизањем трговачког промета, индустрије и града, становништво је опет порасло, па је 1935. године град имао 740.751 становника, 1945. - 844.090 а 1950. - 1.000.012 становника. Индустрија (бродоградња, метална, текстилна, кожна индустрија, машини, пиваре, шећерни производи, фабрике дувана, леда, сапуна и др.) ослања се на велико градско тржиште. Цариград и данас спада у најважније луке Средоземља, иако му је важност првих година после Другог светског рата нешто мања. Цариград је данас најјачи економски и културни центар Турске државе, важно интернационално, путно и железничко средиште и моћни туристички центар.<sup>117</sup>

Цариградска патријаршија. Као престоница хришћанизоване Римске империје „Нови Рим“, Цариград је постао значајни црквени центар. Његово постепено црквено уздизање наишло је на супарништво и противљење Рима са једне, и источних патријархата са друге стране. Већ Други васељенски сабор у Цариграду (381) ставио је Цариградску патријаршију по рангу одмах иза Рима, а пре Александрије и Антиохије. Тада је Александрија отпочела борбу против Цариграда, бранећи своје црквено првенство на Истоку. Ова црквено-политичка борба била је испреплетана догматичким споровима који су у то доба раздирали хришћанску цркву. Уплашен свемоћу Александријске патријар-

117. СТ. Станојевић, *Народна енциклопедија СХС*, књ. 4, Загреб, 1929, 861-862; *Енциклопедија Лексикографског завода I*, Загреб, 1955, 709-710; *Мала енциклопедија Просвета I*, Београд, 1978, 733. Више о Цариграду у доба Византије види у: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1978. Више о Цариграду тј. Истанбулу види у: Јозеф фон Хамер, *нав. дело I-III*, Загреб, 1979.

шије, која је у тој борби извојевала победу, Рим се споразумео са Цариградом. Четврти васељенски сабор у Халкедону (451) потврдио је одлуке Другог васељенског сабора о рангу Цариградске патријаршије, проширивши њену јурисдикцију на Истоку и доделивши јој право врховног суђења у целој Источној цркви. Од краја VI века поглавари цариградске цркве почели су да се називају „васељенски патријарси“, иако је то изазвало нови сукоб са Римом. Византијски цар Лав III искористио је насталу ситуацију (иконоборски покрет) и 732. године декретом одвојио од Рима и потчинио Цариградској патријаршији Илирик, па чак и хеленизовану Јужну Италију. На тај начин територија Цариградске патријаршије углавном се поклапала са државном византијском територијом, док се пре тога велики део Балканског полуострва све до иза Солуна и Софије, заједно са Грчком, налазио под римском јурисдикцијом. Није доказано да се извршењу одредаба декрета Лава III приступило одмах. Византијска Далмација можда је тек након Ахенског мира (812) дошла стварно под јурисдикцију Цариградске патријаршије.

У IX веку, захваљујући мисионарској делатности Ђирила и Методија и њихових ученика, утицај Цариградске патријаршије почео је да се проширује и на словенске земље ван византијских граница, што је изазвало нови сукоб са Римом. Жестока борба водила се око Бугарске, која је после дужег колебања пришла Цариградској патријаршији. Бугарско питање је много допринело избијању отвореног сукоба са Римом шездесетих година IX века, за време патријарха Фотија. Ново и врло значајно проширење јурисдикције добила је Цариградска патријаршија покрштењем Русије (988), која је вековима у црквеном погледу остала у непосредној зависности од Цариграда.

С порастом политичке моћи јављала се у словенским земљама и жеља за црквеном самосталношћу. Византијске државне и духовне власти противиле су се томе, али 927. године Византија је морала заједно са признањем бугарског царства призна и бугарску патријаршију са седиштем у Великом Преславу. После победе над Бугарском, цар Јован Цимискије укинуо је бугарску патријаршију. Ускоро после тога односи између Рима и Цариграда ушли су у критичну фазу да би 1054. године дошло до коначног расцепа између Западне и Источне цркве. Политички догађаји који су уследили крајем XII и почетком XIII столећа довели су до огромног територијалног смањења Византијског царства, а тиме и земаља под јурисдикцијом Цариградске патријаршије. Пе-

риод владе Василија II за патријаршију није значајно проширење утицаја јер је византијски цар, срушивши Самуилово царство (1018.) претворио Охридску патријаршију у аутокефалну цркву. После пронасти Византијског царства (1204.) патријарх се морао заједно са двором повући у Никеју, јер су у Цариграду освајачи усталичили латинског патријарха. Срби су у то време успели да им никејски патријарх призна аутокефалност цркве 1219. године, а Бугари су у другом царству поново успоставили 1235. патријаршију са седиштем у Трнову.

Успостављањем Византијског царства 1261 патријарх се враћа у Цариград. Користећи се немирима у Византијском влашћу, Срби су знатно проширили своју територију на рачун Византије и прогласили царство уздижући истовремено свога архиепископа на ранг патријарха 1346. Овоме се одлучно супроставила Цариградска патријаршија која је бацила анатему на српску цркву (између 1350-1354.). Међутим, 1375. године дошло је до споразума и признања српске патријаршије у Пећи.<sup>118</sup> У време владавине руског цара Фјодора Ивановича основана је патријаршија у Москви 1589. Укинута је за време владавине Петра Великог, да би била поново успостављена после Октобарске револуције. Осим наведених нација и Румунија је током историје испословала независну патријаршију.

Појам патријарх, грчког је порекла и значи у преводу праотац. Преузет у хришћанству из превода Septuaginte, постао је назив за надбискупа који је на челу више црквених провинција. Четири најстарија патријарха су: римски или западни, александријски, антиохијски и цариградски. Титулу патријарха осим наведених данас носе и црквени великодостојници разних источних цркава (мелхитски, маронитски, јерменски, халдејски, сирски, коптски) и надбискуп у Гои.<sup>119</sup>

Цариградски патријарх који је добио захтев бањских калуђера посредовањем рашко-призренског митрополита Динисија за добијање фермана за обнову манастира Бање био је Константин V. Он је на патријаршијски престо наследио од Антима VII крајем 1896. или почетком 1897. године. Не зна се поуздано до када је управљао Цариградском патријаршијом. Константин V као и цела Цариградска патријаршија били су против избора Срба за епископе, јер нису могли да се уздигну изнад уских националних интереса дајући Србима епископе њихове народности.<sup>120</sup>

Оно што је за нас важно по питању цариградског патријарха је колико је он допринео остварењу фермана за обнову манастира Бање.

118. И. Н. С., *Цариградска патријаршија*, Енциклопедија Југославије, књ. 2, Загреб, 1956, 326; Више о Цариградској патријаршији у средњовековном периоду види у: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1959; Д. Оболенски, *Византијски комонвелт*, Београд, 1996.

119. *Енциклопедија Лексикографског завода*, књ. 5, Загреб, 1961, 682; Опширније о цариградским патријарсима у средњовековној византијској држави види у: Г. Острогорски, нав. дело; Д. Оболенски, нав. дело.

120. Др Ђ. Сзјепчевић, нав. дело, 443-446.